

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha

Herausgeber: Societad Retorumantscha

Band: 37 (1923)

Artikel: Ils Grischuns sut Napoleon Bonapart : principalmein nos romontschs en ils quater regiments svizzers

Autor: Pfister, Alexander

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-195989>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 24.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

ILS GRISCHUNS SUT NAPOLEON BONAPARTE

PRINCIPALMEIN NOS ROMONTSCHS EN ILS
QUATER REGIMENTS SVIZZERS.

DAD ALEXANDER PFISTER.

Sut Napoleon Bonaparte han ina partida Grischuns surviu, che han giu ina remarcabla sort; quella ei per part mai vegnida relatada, per part curdada en emblidanza. Sin in spazzi restringiu dovei perquei vegnir indicau il viver, batter e morir de quels umens, che han surviu en num della patria. — Il material deriva ord ina vasta literatura tudestga e franzosa, ord igl archiv federal, igl archiv cantonal e divers archivs privats. Las glestas e la sort indicada statan tscheu e leu en contradicziun cun la literatura (p. e. savens cun Maag), mo ellas se fundeschan en quels cass sin material official, quei vul dir sin ils documents dils regiments sez. Sut Napoleon han aunc autras personalitats che quellas els regiments surviu, p. e. il general comt N. de Mont de Villa, il general Friedrich de Planta (barun de Planta-Kirgener, curdaus a Bautzen 1813), Dedual de Person, chef de battagliun el 28avel regiment; capitani Sgier de Surava, Jacob Thomas de Vannes de Salux, èra capitani, Joseph Schrofer de Termin, capitani el 17avel regiment, Hercules de Salis-Tagstein sco litinent el secund regiment dils dragoners e Lorenz de Planta de Vazsu, che commondava la garda d'honor a Montelimert. Lur sort ei per part enconoschenta.

**Ils grischuns en survetsch jester e la formaziun
digl emprem regiment Svizzer 1798—1805.**

Barclamiu Peter Antoni Derungs de Breil raquinta en sia cronica:¹⁾ Jeu erel carschius si els 23 onns (naschius ils 5 de Schaner 1761), gronds e fermes, cumprel e tschentel si 10—12 cavals de sauma, per ira en Valtlina e per far il fuorman e handlejar cun vin, mo jeu erel aunc mai vargaus „casa nova“, ordado Glion. In onn pressapauc ha quei cuzzau. Ils cavals han bess mal, il handletg era, ed aschia hai jeu consumau tut quella pauca facultad, che jeu da quei temps possedeve. Jeu prendel la resoluziun d'ira schuldau. — Barclamiu se lai pia engaschar 1786 sut la garda e va a Paris. Cun el, ni el medem onn arrivan leu Gion Padrun de Sagogn (20 onns vegls), Sixt Seeli d'Uors la Foppa (21 onn), J. F. Corai de Sagogn (20 onns), Christ. Bundi de Sagogn (22 onns), Rob. Capol de Ruschein (27 onns), Gion B. Baselgia de Sumvitg (23 onns), Heinrich Camenisch de Flem, in affont de 7 onns, Gion Ca. de Arms de Falera (19 onns), Casp. Casanova de Falera (19 onns), Gion G. Arpagaus de Rueun (24 onns), Ch. Tuitsch de Falera (22 onns) e Conrad Ragettli de Flem. Biars giuvens romontschs eran gia leu ella garda dapî pli ni meins liung temps (Fr. Cantieni de Schlans dapî 1784²⁾). Nies Barclamiu Derungs ha surviu ses 4 onns ed ei lu turnaus a casa; dus onns pli tard ein ses

¹⁾ En possess de siu beadi Signur Eduard Derungs a Breil.

²⁾ Mo en la compagnia de Latour survevan 1765 e 1767 ils suondonts Romontschs: Thomas Devannes, serschant de Salûx (dapî 1757), Gieri Clovin, furier de Conters (1764), Ulrich Camenisch, musicant de Flond (1764), Michel Brunner de Domat (1763), Flurin Wohlleben de Breil (1764), Andreas Spinas, Fidel Spinas, Antoni Tousch, tuts de Roffna (1763), Gion Theus de Domat (1763), Plasch Ballet, Luis Stivet, Gion Zoller, Caspar Ballet, Giachen Condrau, Luis Cathomen, Franz Liconis de Breil (tuts il Schaner 1764), Balzer Detoure de Breil (1765), Gion Camenisch de Flond (1764), Thumasch Sievy, Gion Cadonau, Gion Coray d'Uors l. F. (15 III 1765), Balzer Collumberg de Murissen (1764), Mathias Cadurisch de Breil (1765), Christoffel Erni de Trin (1765), Franz Capol de Savognin (1765), Gabriel Janet de Salux (1766), Pieder Caduff de Sumvitg (1766), Gion Franck e Luzi Joost de Roffna (1766), Benedict Wertmann d'Almens (1766), Caspar Cavin de Breil (1766), Antoni Spinas, Battesta Ganiel e Paul Ganiel de Tinizun (1766), Anton Andrioli de Cazes (1766), Giusep Platz de Roffna (1766), Claudius Carigiet de Breil (1767), e Battesta Durgiai de Mustér (1767).

camerads per part (Gion Padrun de Sagogn e Conrad Ragetti de Flem) ils 10 d'Uost 1792 vegni mazzacrai. Turnont Barclamiu a casa, sche ha el turnau a tschentar si in stab de cavals e fatg il bernier en Valtlina ed ora — mo cun fetg bien success, el fuva ventireivels sin tuts mauns e gudognava fetg bein — cun quels plaids resda il cronist Barclamiu de Breil — Ina sera (de scheiver) arriva Barclamiu Derungs cun siu stab cavals a Mustér en casa cumin, nua ch'el haveva siu quartier; tuts ils cavals eran cargai cun bien vin. Landrichter Theodor de Castelberg e Sur Giacomi (Beneficiat a Segnas) eran leu presents ed envidan Barclamiu de far scheiver quella sera. Ei vegn concludiu denter ils treis sura numnai, de denter els treis beiber ina brel vin quella notg, sut la condiziun, che quel, che beibi il pli pauc, stopi pagar tut. Sco ei havevan concludiu, eis ei era daventau. La brel vegn messa sin pegna; mintgin haveva sia masira e tergeva il vin. La damaun cun dis fuva la brel vita. Barclamiu ha buiu mo 14 masiras e ha stoviu pagar la brel vin.¹⁾ —

Il diplomat genial, poët e humorist Theodor de Castelberg ha sper il caplon de Segnas victorisau, mo Barclamiu ha mussau ina forza grischa dil schuldau de quei temps; pertgei en tiaras jastras se scheva ei: beiber sco in svizzer, ni buot senza funs. Mo speras il vezzi della clomada han Barclamiu e ses camerads viu il mund ed acquistau en tiaras jastras experienzas ed empau daners, che las relaziuns agricolas a casa podevan lu buca furnir. Cun ils 10 d'Uost 1792, cul mazzament dils Svizzers a Paris, ein tuts ils tschiens Grischuns returnai a casa. Pensiuns e fadigia han calau en inagada e produziu la miseria e la revuluziun de 1794, dirigida da serschant Collumberg, mistral de Lumnezza e ses partisans, p. e. il plevont a Trun.

Ils regiments en Holland (de Schmid), ed en Sardegna e Piemont han aunc existiu vinavont, en Sardegna tochen ils 24 de November 1798. Quels survetschs havevan per lunsch buca la muntada de quels en Frontscha. Ils eveniments de 1798 han dentont puspei militarisau nies pievel e l'entira Europa. La confederaziun veglia ei curdada en mauns della Frontscha revolucionara. Il Directorium helvetic, la nova regenza, ha igl 1 d'October 1798 decretau l'organisaziun d'ina legiun helvetica,

¹⁾ Ina brel haveva lu 42—44 masiras.

per saver tener uorden en la tiara, senza adina stover domondar agid franzos. Ils eveniments el Grischun han dau a tut in'otra via. Nossas ligias havevan gia ils 29 de Fenadur 1798 refusau de s'unir cun la Helvezia; il Bundstag a Glion ha mobilisau silsunter 6000 umens e domondau igl agid digl imperatur; siu general Auffenberg ei gia la notg dils 18 sils 19 d'October 1798 marschus ella tiara. Quei ha allarmau la diplomazia a Paris. Il general Massena ei ils 11 de Dezember arrivaus en piazza de Schauenburg a Turitg, ha occupau la lingia de Turitg sur il Gotthard per unir las armadas ell'Italia e Svizzeria. Gia ils 30 de November haveva la Frontscha sforzau la Helvezia tier ina convenziun militar, tenor la quala la Svizzeria doveva furnir in'armada de 18,000 umens. La schuldada doveva vegnir engaschada sin 2 ni 4 onns, vestgida e nutrida dalla Frontscha e survir encunter l'Austria e ses alliai. En medem temps dovevan ils 5 regiments svizzers en Sardegna passar dal survetsch de retg Carl Emanuel en quel della republica franzosa. Mo il far recruta mava ussa vess. Ils vegls schevan: pli bugent sittar giu mes mats, che dar els als jacobiners; la regenza ha empruau cun sforz, mo senza success. Il Matg 1799 haveva Massena mo ca. 5000 umens svizzers. Dentont era il Grischun curdaus en mauns als franzos ed tras il decret dils 21 d'Avrel 1799 unius cun la Helvezia. La tema de stover survir als jacobiners, ha contribuiu tier la revolta digl 1 de Matg 1799 en Surselva e la battaglia de Rehanau. Cheu stavan gia truppas helveticas el combat encunter nos purs. Andreas Ragetti de Flem, ha lu menau siu battagliun della tiarza mesa brigada helvetica sur Favugn e Tumein, per dar el dies als combattants a Domat e Rehanau. Aunc bein enqual auter sursilvan sto allura batter encunter ils ses. Suenter la battaglia a Turitg (25 de September 1799) ein la truppas helveticas vegnidas unidas ils 29 de Schaner 1800 da sis en treis mesas brigadas. Alla testa della tiarza mesa brigada ha Massena mess il colonel Andreas Ragetti de Flem. El era naschius ils 11 de Schaner 1756 a Flem, haveva de 18 onns surviu sco cadet el regiment de Salis e haveva 1792 bandunau il survetsch franzos sco litinent. La revoluziun sursilvana ni dieta generala haveva elegiu el en la commissiun militar (ils 7 de Matg 1794). Igl emprem de Fevrer 1799 anflein nus el pia sco capitani en l'armada helvetica; treis jamnas pli

tard meina el il battagliun, e siu frar Michel Ragetti vegn ella piazza de capitani. Las glestas de schuldada ed offiziers numnan aunc auters grischuns romontschs.

Era a Turitg ed en ils combats suondonts han quellas truppas helveticas battiu encunter lur atgna gleut, che surveva sut l'Austria ni Ingheltiara, numerus Grischuns da mintga maun. Co quei era vegniu aschia, stovein nus cuort raquintar.

L'Ingheltiara era se bessa cun la Russia e l'Austria, e per sustener gl'imperatur encunter Massena en la Svizzeria, ha Eden, igl ambassadur d'Ingheltiara, a Vienna declarau, l'Ingheltiara vegli engaschar in'armada svizzeria per menar il combat encunter las armadas franzosas e per liberar la Svizzeria dalla revoluziun. Rovérea, Bachmann ed Anton de Salis-Marschlins han survegniu l'incombenza d'engaschar ed organisar mintgin in regiment, ed igl atun 1799 eran 2800 umens svizzers sut las armas. Il regiment de Salis-Marschlins era se formaus per viers igl atun 1799. Salis haveva relaschau ils 10 e 13 de Fenadur ina proclama allas vischnaucas ed envidau en offiziers e schuldada d'intrar en survetsch; era la regenza interimala, che stava dapî miez Matg alla testa dil Grischun (suenter ch'ils franzos eran vegni catschai ord la tiara), ha recommondau quei survetsch. Il capitani Stephan Buol a Cuera ha cun gronda premura fatg recruta, e la truppa ei lu — sco gia menzionau — arrivada el combat a Turitg ils 25 de September 1799. Cheu stavan el regiment Salis-Marschlins: Obristlitenent Salis-Samada sco commandant, ils dus majors G. e Paul Schorsch, ils capitani Stephan Buol, Conzet, Joh. R. Gugelberg, Misani (Samada), R. de Salis, Toggenburg, Tscharner, ils litinents Joh. R. Amstein de Zizers, Peter Riedi de Sursaissa, Anton de Salis-Samada, Jacob Leonhard Stephan de Vallendau, Peter Ludwig Donatz de Seglias, Christoph de Gabriel de Glion e Gilli Albert Vincenz de Siath e sco cadet Gieri Capaul de Lumbrein ed auters. Da l'otra vart sut Massena menzionein nus ellas mesas brigadas helveticas, sper ils Ragettlis de Flem, il capitani N. Flugi de S. Murezzi,¹⁾ il litinent Paul Antoni Caderas de Ladir, il serschant Ulrich Stecher de Glion,

¹⁾ Sco capitani ella 6avla mesa brigada helvetica surveva 1799 Fidel Casanova de Lumneza; el era 1788 intraus ella garda a Paris. 1805 eis el capitani della milissa el cantun e 1813 litinent-colonel e commandant dil II battagliun el cantun.

il primilitinent Joh. Batt. de Planta de Zuoz, il serschant-major Benedict Stephan de Vallendau, ils serschants Theodolus Arpagaus e Michel Peter Arpagaus de Rueun, alla testa d'in battagliun Fort. Rud. Ant. Hartmannis de Malix¹⁾ sco primilitinent Joh. Batt. Tscharner.

Il regiment Salis-Marschlins ha cun ils Austriacs e Russ stoviu suttacumber a Turitg e marschar en Suevia, ella contrada de Kempten. Ils 11 d'Avrel 1800 eis el lu se mess sin via — 1400 umens — ed arrivaus ils 16 d'Avrel 1800 sil pass S. Glieci; cheu ha la regenza interimala beneventau el. Il regiment ei lu restaus a Cuera tochen ils 19 de Zercladur, silsunter vegnius menaus en Bergaglia, Puschlav, ella Giadina e ha battiu cheu, entochen che la victoria dil general franzos a Hohenlinden (3 December 1800) e la convenziun de Steier (25 December 1800) han sforzau l'Austria, de retrer tuttas truppas en Steiermark. Il regiment Salis ei se retratgs a Gobonitz. Leu han ils Ingles engaschau biars el regiment de Wattenwyl, che ei vegnius sur Triest ell'Egypta.²⁾ Nus entupein els puspei a Capri ed Ischia (sper Neapel) e puspei da l'autra vart il colonel Ragettli e sia gleut ord las mesas brigadas helveticas. Quei era lu il Matg 1809.

Nus returnein a Turitg tier las mesas brigadas helveticas suenter la battaglia dils 24 e 25 de September 1799 e raquintein lur sort: En ils combats a Turitg sper la Linth ed auters loghens havevan las sis mesas brigadas giu grondas sperditas, per gronda part era tras deserziun: aschia era la 5avla mesa brigada schminuida da 1170 sin 473 umens. Il Schaner 1800 ein quellas truppas vegnidas dirigidas a Hüningen sper Basel ed unidas en treis mesas brigadas. Grischuns eran representai en tuttas treis. L'emprema ei ida a Mainz, la secunda a Landau e la tierza ussa sut il commando d'Andreas Ragettli a Straßburg ed a Kehl. Gia il Mars 1801 returna Ragettli cun sia truppa

¹⁾ Harmannis, naschius 1765 a Malix, haveva surviu da 1780—92 el regiment Salis a Paris sco litinent ed aide-major; en la medema emprima mesa brigada survevan Claude Donatz, C. H. Capol, litinent P. J. Caviezel e sutlitinent C. F. Cleric. En la secunda mesa brigada eran capitani N. Flugi e litinent Tscharner e denter la schuldada Sebastian Gliot de Laax, Gion Fidel Stalder de Glion, Georg Engeler de Zernez e Franz Risch ded Uors I. F. tuts quater desertai 1803.

²⁾ Ils officiers eran returnai a casa, pertgei la regenza haveva proclamau amnestia generala.

sur Liestal a Sissach e campescha leu tochen la fin de Matg; lura va el sur Turitg a Lausanne ed ils 20 de November 1801 ei el a Toulon. Alla fin de Dezember eis el vegnius termess a Bastia, sill'insla Corsica. In stermentus orcan, plievgia e garnialla han bess ils dus bastiments encunter l'insla Minorca, e pér ils 24 de Schaner ei Ragettli arrivaus el liuc de siu destin. Sin in bratsch strom sut il caput ha la schuldada ruassau las notgs duront 14 meins, senza sold, quasi senza camischa e calzers, adina el combat cun la revolta dil pievel. Per far mantener en uorden las armas ed il resti, fagevan ils offiziers savens inspecziun, mo ei deva perfin schuldada, che fageva ner ils peis, per dar la paretta de calzers. Per star guardia s'empristava la schuldada l'in l'auter il vestgiu; ils 30 de Schaner 1803 ei il resti arrivaus; las truppas eran malgrad tutta pupira se tenidas prusas e fideivlas tier lur menaders. Ragettli ha tuttenina retschiert il commond, de preparar igl emprem battagliun per il viadi a San Domingo ell'America. El ha fatg valer, che sia schuldada svizzera astgi tenor la capitulaziun buca vegnir duvrada auter che en l'Europa, mo adumbatten. El ha aschi lunsch sco pusseivel vestgiu sia glieut, mo tuttina ha el cun gronda dolor stoviu schar viagiari ils biars mo cun ina camischa e mo cun las caultschas de lenziel (5 II 1803). Da tuts quels 840 umens ein mo 4 returnai. Per remplazzar quei battagliun ei ils 20 de Matg 1803 in auter battagliun arrivaus da Bern e vegnius en garnischun sin l'insla Elba e restaus leu tochen 1807.

L'emprema mesa brigada era dentont navent da Mainz vegnida per dus onns a Besançon e da leu a Boulogne, per survir encunter l'Ingheltiara. Ella surveva sin bastiments de mar, sin schalupas, che dovevan instradar l'invasiun dils Franzos en Ingheltiara. En quei detaschament surveva il capitani Claude Philibert Donatz de Seglias. El era il feagl dil colonel Peter Conradin e de Luisa Saint Sixt ed era naschius (20 XII 1776) a Valenzia en Piemont. 1791 era el gia sutlitinent el regiment Christ en Piemont, e cun quel ha el fatg las campagnas de 1792—98. Dapi ils 17 de Fenadur 1794 era el capitani. Tenor la convenziun menzionada ei quei regiment 1798 passaus ord il survetsch de Carl Emanuel ed inтраus en quel della republica franzosa. Biars offiziers ed era schuldada ein returnai a casa ed intrai el regiment Salis-Marschlins en sold ingles; ils auters, era Donatz, han fatg la cam-

pagna d'Italia 1799, ein lu 1800 vegni menai a Strassburg ed uni cun las mesas brigadas helveticas. Donatz ha en quels onns 1800 e 1802 surviu en Svizzeria encunter ils insurgents ed ei silsunter ius cun l'emprema mesa brigada sut Perrier a Boulogne. Era cheu han il Franzos buca observau la capitulaziun ed embarcau 470 umens sil bastiment „Algesiras“, che apparteneva alla flotta unida della Frontscha e Spagna. Ils 7 de Matg ei la flotta se messa sin viadi viers l'America. Ils 21 d'October batta Donatz cun sia gleut encunter ils Ingles a Trafalgar. Ina balla svizzeria deigi haver mazzau Nelson. Nus volein era cheu buca emblidar, che Nelson haveva Svizzers en sia armada e Grischuns sin sia nav¹⁾. Donatz e sia gleut ein daventai prischuniers dils Ingles, mo sin viadi encunter l'Ingheltiara eis el se revoltaus cun sia gleut e ha sforzau il pilot ingles, de navigar a Cadix. Da cheu anora ha Donatz notificau a Bern en ina brev dils 28 de November sia pupira. Da 470 umens haveva el mo 180 pli, e quels havevan per gronda part finiu lur temps de survetsch (4 onns). Tut lur effects havevan ei piars a Trafalgar; il sold era dapî meins buca pagaus e la connecziun cun l'emprema mesa brigada piarsa. Donatz ei sin quei viagiav cun sia gleut a Bastia tier la tiarza mesa brigada sut Ragettli. L'emprema mesa brigada era il September 1805 marschada ell'Italia, ella ha cuort suenter formau il tierz battagliun digl I regiment. La secunda mesa brigada haveva ils 6 de Matg 1800 traversau il grond S. Bernhard e fatg la campagna de Marengo; silsunter eis ella stada a Forlì en garnischun (1803) e da leu marschada a Bari e Tarent e ha suenter formau in battagliun digl I regiment. Sco colonel e commandant de quei I regiment ei Andreas Ragettli de Flem vegnius numnaus (ils 5 de Fenadur 1805). El ha menau quel tochen la mort (1812 en Russia). Igl 1 de September 1806 ha Ragettli survegniu ordras de bandunar Bastia e s'unir cun l'armada d'Italia a Ruma, per cumbatter ils Ingles, che havevan debarcau 5000 umens (ella Calabria, denter auter il regiment Wattenwyl). Ils Calabrès eran s'alzai, e roschas de bandits menavan il combat encunter Napoleon e siu frar Joseph, che era dapî ils 30 de Mars retg de Neapel. Cun grond legherment han la schuldada

¹⁾ P. e. Antoni Capaul de Mustér, morts en aulta vegliadetgna en in spital, de veterans en Ingheltiara.

de Ragettli bandunau Corsica; els ein vegni debarcai a Livorno e marschai sur Volterra, Siena, Viterbo a Ruma. Ils spirituals a Ruma han se dau breigia de converter la schuldada e tscheu e leu regalau 10 talers per quei intent; ei ha dentont dau tals, che ein se converti treis gadas per 3 ga 10 talers. Ils 6 d'October ei Ragettli arrivaus a Neapel e lu era s'unius cun il tierz battagliaun, vegnent de Rochefort. Da cheu anora han ils Svizzers gidau a far la catscha sin ils bandits; in de lur capos, Fra Diavolo, ei vegnius pendius a Neapel. In'otra part ei sco colonna mobila ida encunter ils insurgents tochen a Cosenza; a Cotrone, Tarent, Cantazaro pertut anfilein nus ils umens digl I regiment. Igl 1 de Matg 1808 dumbrava quel 4357 umens. Denter quels eran biars Grischuns, engaschai 1807. Mo gia avont haveva Ragettli 89 umens ord il Grischun, representants de tuttas valladas: Gion Meiler de Flem, serschant dils grenadiers; Christian Demont de Trun, corporal; Modest Maissen de Sevgiein, corporal; Theodor e Peter Arpagaus de Rueun, serschants; Michel Camenisch de Flond, serschant; Christoffel Castelberg de Glion, serschant e bandirel; Giachen Bundi de Sagogn, corporal; Giachen Casut de Falera; Gion Caduff de Dardin; Sixt Jos, Christian Cavigilli e corporal Conrad Gilly de Flem etc. Biars havevan gia surviu dapî 1799. Pli tard (1807) formavan ils Grischuns treis compagnias. Ils 27 de Matg 1808 ei per l'emprema gada igl entir regiment s'unius a Neapel, ed il retg Murat, quinau de Napoleon e successur de Joseph, ha teniu ina rivista ed admirau e ludau la biala tenonza marziala dils Svizzers. Bein in dils pli gronds (1,82 m) e bials umens era colonel Andreas Ragettli sez, dasperas in um de bien cor, in ver bab a sia schuldada. Tut ses contemporans han admirau el en sia carezia e premura per sia schuldada, en sia attaschadad alla patria ed en siu demenar sco um ed offizier exemplaric. Siu regiment se recrutava de gleut derivonta ord 33 battagliauns, mo sut Ragettli haveva el la meglera confidanza dils superius. Tier la rivista menzionada ha nies respectabel colonel udiu compliments de tuttas varts a riguard siu bi e bien regiment. Cuort suenter ei la malaria rutt'ora ed en 6 jamnas ein 779 umens morts. Capitani Donatz ha lu survegniu il commonded ira cun sia compagnia ad Arco Felice. Cheu ei l'entira compagnia, cun Donatz sez, daventada in'unfrenda della malaria.

Priu ora il combats cun ils Ingles han ils Svizzers gudiu da 1809—11 il bien ruaus; ils 9 de Fenadur 1811 ha Ragettli survegniu il commond de rimnar siu regiment a Reggio en Calabria e marschar a Piacenza. Leu doveva el retscheiver novas ordras sur sia via e tresta sort.

Nus returnein egl onn 1803 e ponderein la sort dil II, III e IV regiment svizzer.

La formaziun dil II, III e IV regiment e lur sort tochen 1808.

Ils 19 de Fevrer 1803 era la nova costituziun, igl act de mediaziun, vegnius signaus a Paris; ils 4 de Fenadur 1803 se rimna la Dieta helvetica a Friburg en la baselgia dils caputschiners: ils canuns anzieschan il til; alla testa marschan cürassiers sut il capitani Diesbach, che porta il document de mediaziun, ligiaus en vali blau e richamein suleraus. Il landammann d'Affry cun il canzelier Mousson e tut ils 19 deputai dils cantuns en lur colurs formeschan il til e 50 cürassiers siaran el. A miez-baselgia s'alzava la sedia per il president della Confederaziun, da maun dretg seseva il general Ney sco ambassadur della Frontscha e da maun seniester Don Giusep Caamano, minister de Spagna. Luis d'Affry ha en siu plaid d'avertura exponiu la situaziun della patria ed accentuau, che la Svizzera drovi moderaziun e subordinaziun e la fin dils combats politics e dellas partidas. Silsuenter ha Ney priu il plaid ed anziau, che la Frontscha seigi prompta de s'alliar e de serar ina capitulaziun cun la Svizzera. Quella doveva remplazzar la convenziun dils 18 de November 1798. Ils 27 de September 1803 ei quei contract vegnius sutscrets per il Grischun tras Paul Anselm de Toggenburg. El conteneva ils suondonts artechels principals:

1. La Republica franzosa pren en siu survetsch sedisch melli umens truppas svizzeras.

Ils umens vegnan engaschai libramein e voluntaria-mein; alla fin de lur engaschament, vegnan els relaschai definitivamein, sch'els quei domondan.

2. Quellas truppas formeschan quater regiments, mintgin de quater melli umens etc.

Igl artechel 25 fixescha la paga dil colonel sin 270 frs., dil capitani d'I classa sin 180, de secunda sin 150, de tiarza sin

135 frs. il meins. Il primlitinent tergeva 93 frs. e 75 cent., il secund 82 frs. e 50 cent., il sutlitinent 75 frs. il meins; il schuldaue aveva 1 fr. e 20 cent a di ed ils grenadiers e voltigeurs 1 fr. e 25 cent. Mintga battagliun aveva ina compagnia de grenadiers, ils pli gronds e bials umens, destinai a formar las colonnas d'attacca. Ils voltigeurs, formai pli tard, eran ils umens pli pigns, mo vivs, alerts, intelligents e buns tiradurs; els spionavan sco avantgarda e patruglias, s'exercitavan de saglir a cavagl davos in auter cavalier, per s'avanzar pli dabot ni per passar ils flums, da cheu lur num. Tut quels bials plaids han buca tratg la gleut; la confidanza tier la Frontscha revolucionara muncava, las sperditas digl I regiment mussavan, che quei survetsch seigi nagin spass pli, e la Frontscha empermetteva bia e teneva pauc, gest a riguard la pensiun e paga fidava nagin als Jacobiners. Mo malamein pagava ella las pensiuns veglias, priu ora als adherents della revoluziun sco p. e. a Glenard Balletta (il poët della canzun dils gats) de Breil, che era cun 29 onns, anno 1779, intraus ella garda a Paris e aveva surviu sco serschant e finalmein sco litinent viers 1792. En medemas relaziuns stava Giusep Ulrich Cathomen de Breil, intraus ella garda cun 24 onns (1784), surviu sco corporal tochen la revoluziun. Mo la preferenza, che tala gleut gudeva, fageva schliet saun e mala veglia tier ils auters. Era tier l'elecziun dils uffiziers ha la Frontscha suondau quels principis. Gia 1803 eran las autoritats vegnidadas domondadas de far lur proposiziuns per las plazzas dils uffiziers en ils quater regiments. Il Grieschun ha proponiu 72 umens ord tuts survetschs; biars, che havevan battiu sut Salis-Marschlins encunter Massena, biars ord ils regiments en Holland ed en Piemont. Tier l'elecziun ha la Frontscha priu cun gronda precauziun la gleut fidada politicamein e mo en paucs cass, tier umens distingui sco Peter Ludwig Donatz ed entgins auters, han ins claus in égl. Aschia eis ei capeivel, che nos giuvens han all'entschatta mussau ina certa aversiun per quei survetsch. In diember ded uffiziers han 1806 buca acceptau la nomina, essent il grad buca aschi aults sco tier Salis ed en lur plazzas anteriuras; auters ein s'anunziai tier autras pussonzas, principalmein tier Don Giusep de Caamano. Aschia ei Balthasar Giusep Vincenz de Siath se presentaus igl Uost 1806 a Schinznach tier Caamano ed ei intraus

sco sutlittinent el regiment spagnol de Reding. Ils medems onns surveschan Gilli Albert Vincenz de Siath el regiment Traxler ella garnischun de Cartagena sco primittinent e Caspar de Latour de Breil el Regiment Bettschard¹⁾). Decretont Napoleon ils 12 de September 1806 la formaziun dil II, III e IV regiment han il „werbuns“ (sco nies pievel numnava ils engaschadurs) giu tutta breigia de rabbitschar ensemen la gleut; mo de rar eis ei reussiu aschi bein sco ad Obervaz, nua che 11 giuvens ein ils 4 de Schaner 1807 intrai el II regiment. Enstagl de 16 000 haveva ins mo 8000 umens. Napoleon era gest en quei moment en gronds basens (1807) pertgei l’Austria, la Russia e l’Ingheltiara havevan queida, de puspei prender las armas. Finalmein ha la Svizzerza scommondau auters survetschs, e las reenzas cantonalas han cun daners e cun tuts rampins stoviu encurir de menar la gleut en mauns de Napoleon. Mintga

¹⁾ Umens, engaschai per il survetsch en Spagna, mintgin per 6 onns;

	vegl	engaschaus	bunamana	sesents
Plasch Müller	22 onns	20 III 1806	11 Thalers	Trun
Franzestg Milar	17 „	20 III 1806	11 „	Trun
Giusep Albin	19 „	20 III 1806	11 „	Trun
J. J. A. de Rungs	19 „	20 III 1806	13 „	Dardin
Jost Steinhauser	19 „	20 III 1806	14 „	Sagogn
Gion Camartin	20 „	20 III 1806	8 „	Breil
Anton Schwarz	15 (volligeur)	20 III 1806	—	Trun
Gieri Caderas	30 „	20 III 1806	8 „	Ruschein
Gion Gieri Caderas	19 „	2 IV 1806	15 „	Ruschein
Chr. Ant. Derungs	18 „	2 IV 1806	15 „	Surculm
Albert Arms	19 „	2 IV 1806	13 „	Surculm
Sep Luregn Caduff	19 „	2 IV 1806	10 „	Surculm
Joseph Zigron	21 „	16 IV 1806	14 „	Vazsu
Tumasch Geronimi	20 „	16 IV 1806	14 „	Cazes
Joh. Ant. Burkardt	19 „	23 IV 1806	11 „	Val
Peter Ant. Cavin	18 „	23 IV 1806	13 „	Falera
Math. Brun	19 „	23 IV 1806	12 „	Cazes
Joh. Schmid	17 „	23 IV 1806	13 „	Sagogn
Mathias Cavelti	16 „	23 IV 1806	13 „	Sagogn
Jac. Ant. Janett	17 „	5 V 1806	10 „	Salux
Jac. Paul Janett	17 „	5 V 1806	10 „	Salux
Joh. Tomas	18 „	5 XI 1806	8 „	Rueun
J. J. A. Tchuori	36 „	19 XII 1806	8 „	Rueun
Albert Arms	20 „	16 II 1807	16 „	Surculm
Christ. Math. Cavin	21 „	16 II 1807	16 „	Surculm
Christ. Gallus Cadusch	19 „	8 III 1807	16 „	Andiastr

vischnaunca ei vegnida sforzada de furnir ses umens a proporziun dils habitonts ni dils umens de 16—60 onns. Suenter la repartiziun dils 22 de Fenadur 1807 ha Tujetsch stoviu tschentar 13, Medel 9, Mustér 14, Sumvitg 11, Trun 9, Breil 11, Schlans 1, etc. Per reparter gestamein quella greva obligaziun sin las vischnauncas ha la regenza dumbrau la popula-ziun 1808. Gest igl intent della dumbraziun ha fatg a certas vischnauncas la queida de menar la regenza davos la cazola. Igl engaschament haveva malgrad tut pauc success. Per igl I regiment eran 1807 se presentai 50 Grischuns, pli numerus eran ils Grischuns el II regiment, il III regiment haveva igl 1 de Fevrer total 4922 umens e denter quels 516 Grischuns. Duront ils onns 1806—1814 ha il Grischun furniu 2118 umens, denter quels ein 710 buca nativs Grischuns, ed examinein nus las glestas de Tarasp e Val Müstair, sche havein nus l'impressiun, cheu hagi in'agentura fatg fatschentas cun saun tirolès. La Giadina ha generalmein furniu paucs umens, il pli stedi ei la Surselva representada, principalmein Flem. Ils emprims onns ein bein era buns purs entrai en survetsch, pli tard fa la recruta la tschera de pupira u paupradat, sventira e lev senn. Quei han la schuldada era sentiu, arrivont mintgamai ina nova roscha recruta, ed ils divers regiments han protestau tier la regenza, che ella furneschi delinquents e valanuots e schendri dishonur als regiments ed alla patria; mo purs e buns umens mavan de rar pli cul „werbun“, primo era la stima per la clomada de schuldau piarsa, secundo saveva ins ord tschiens exempels, che quella via menava alla mort. Cantun e vischnauncas han perquei stoviu unfrir grondas summas, per ademplier lur obligaziuns. All'entschatta pagavan ei a mintga um 3—4 Louis d'ors, 1813 gia 13—15 Louis d'ors.

Igl onn 1807 han ils regiments s'exercitau ed ein se preparai per il survetsch activ. Il secund regiment sut Castella era se rimnaus ad Avignon e da leu marschhaus a Marseille e per part a Toulon. Per ils offiziers entschaveva il di allas treis cun theoria, dallas 5—8 exercitava la truppa, allas 9 parada el marcau, a l'ina gentar, allas 3 theoria per offiziers, dallas 5—8 puspei exerccecis cun la truppa e suenter mavan tut ils offiziers a theater, per il qual els stovevan s'abonnar. Denter quella lavur monotona dava ei grondiusas festivitats, p. e. tier la princessa Borghese.

Il viver era buca cars, in offizier pagava per siu tractament ca. 45 frs. il meins.

Alla fin d'Uost 1807 ha il secund battagliun (II, 2) sut Segesser stoviu ira a Bayonne per survir sut general Junot en l'ujarra encunter Portugal. En stermentusa calira ein ils umens arrivai a Bayonne. Sin ils confins della Spagna han ei ruassau 20 dis; dentont era igl emprem battagliun dil IV regiment gia vargaus en Spagna; quel era renforzaus tras la mesadat dil secund battagliun (sut Bleuler). Ils umens giuvens de quella truppa eran tuttavia buca endiri per ils strapaz, che els dovevan surportar. L'armada ei marschada sur la punt della Bidassoa ella tiara dils Bascs e da leu en 16 dis a Salamanca en Castilia veglia. Sin via ei bein enqualin restaus anavos e curdaus en ils mauns dils Spagnols; quels han tractau la schuldada cun ils medems sentiments e sin la medema moda sco ils purs de Medel ils Franzos 1799. La schuldada senteva la gritta, e leutier vegneva il de viver pli e pli rar, las vias schliattas e stentusas. En la tiara dils Bascs havevan nos umens admirau las fritgeivlas contradas e la benna ni benaigl de duas rodas, rodas ed ischel tagliai ord in toc, tgulava la melodia semiglonta sco sillas plauncas ellas vals dil Rhein e Glogn; mo en Castilia se sentevan era nos Grischs en barbaria e desiart. La planira aulta era bein immens vasta, mo vitta e deserta; en miserablas baitas d'arschella viveva il losch Castilianer cun dunna ed affonts e mava cun nuorsas e pors en camona tschuffa a mischun; seregeglier poteva el mo encunter la vermaneglia. Dasperas era el pauc pli fidaus ch'ils Gisanos (Zagrenders), che havevan era en quellas vastas planiras lur ventas (baitas).

In offizier di: in pievel tschuf ed en scrotas, mo dasperas tarladiu loschs — quei ei il maletg dil Castilianer. En verdat dat ei nuot pli tup, che il Castilian supiervi, quei Hidalgo vestgius en sia mantilla tritta ed isada, la cigaretta en bucca. Cun ina braunca jarvas ha el gentau; el ei paupers sco las miurs en baselgia, mo supiervis sco in retg. Cun sia familia schmarschanescha el el solegl e la soletta distracziun ei la catscha sillas minas, che seglien en mellis per siu tgau entuorn. Tuttina mira el cun dispres sin auters e miera plitost della fom che de luvrar. A Salamanca ha Junot survegniu il commond de far pli gronda prescha, per aunc traplar il prenci regent en

Portugal e termetter el a Paris. Quel ei dentont a dretg temps sbrigaus ella Brasilia. Partent de Salamanca han la pupira e sventira pér entschiet. Bleuler formava cun siu miez battagliaun (IV, 2) l'avantgarda; sur ils culms della Guadarrama era nagina via, leutier regeva ina continuada dracca — ei era miez November — sils aults cufflava e neveva ei, e la raziun maglia era smasada talmein, che tut endirava fom. Arrivont a Moraleja ei l'aura se tratga si; mo en las vals ed uauls havevan las roschas de bandits tschappau tscheu e leu in schuldaun, isolaus sin viadi e strunglau el ni sutterraun el vivs. Ella schuldaun carscheva la gritta e vendetga. Ad Alcantara ha l'armada anflau dis de ruaus e se preparau per il combat. Als Portugès ha Junot annunziau: el vegni mo per liberar la tiara dils ingles. Tochen ad Abrantes ha la schuldaun aunc giu de surportar immens strapaz; leu ei il battagliaun Segesser (II, 2) en il qual Murezzi Arpagaus de Cumbel surveva sco litinent, restaus en garnischun; Segesser ei davantaus commandant de quella piazza. Felber (IV, 1) e Bleuler (IV, 2) ein s'avanzai cun l'armada a Santarem ed a Saccavem avont il marcau de Lissabon. L'aura, continuada dracca, las auas grondas, che la schuldaun stoveva traversar, ils caglioms — quei tut haveva ruinau calzers e resti talmein, che tut pendeve en scrottas e nagin saveva marschar suenter il tact dil schumber. Junot haveva sez breigia de star si dretg suenter tontas jamnas de strapaz; tuttina ha l'armada occupau la capitala portugesa. Ils Svizzers ein restai a Saccavem e han cheu saviu se restabilir ed han emblidau bia dil passau e cun quei era la domonda: tgei daventa cun nus! Denter lur offiziers vegnan plirs numnai sco gronds amatars dil vin, ed essent ussa collocai en la tiara dil vin, han ils stateivels campiuns sentiu ina gest schi stateivla seit, taluisa che in rapport di: ei buevan sco Svizzers. Duront che els cungeschan lur tresta sort cun la meglera triacca portugesa, accompognein nus lur compatriots sin via *en Spagna*.

Napoleon haveva admirau la spertadat de Junot, mo en medem temps preparau in'armada de reserva (l'armada Dupont). Cun la Spagna haveva el ils 27 d'October 1807 serrau ina convenziun tenor la quala el haveva il dretg de rimnar ina reserva de 40 000 umens a Bayonne per il combat en Portugal. Tier quella armada ei era il tierz battagliaun dil IV regiment

sut Christen ded Unterwalden vegnius clomaus. Quel era a Rennes ed ei gia ils 18 de November arrivaus a Bayonne. Tier la divisiun Vedel ei lu era igl empren battagliun dil III regiment (III, 1) sut il giuven Carl d'Affry, vegnius termess a Lille. Il commandant dil regiment Ludvig de May menava el personalmein. Quei battagliun era augmentaus tras il tierz e quart battagliun dil regiment; el haveva gia piars 84 deserteurs e 120 morts, avont che saver bandunar Boulogne. Era il secund battagliun dil III regiment (III, 2) haveva accompagnau igl empren (III, 1) da Lille tochen a Rouen, da leu eis el lu vegnius termess anavos a Boulogne. Quei battagliun (sut Graffenried) ha giu ina remarcabla sort; quella ha tuccau dus offiziers (grischuns), che nus volein cheu menzionar: Peter Ludvig Donatz de Seglias (il divisionari ell'ujarra dil Sonderbund) e Gilli Michel Vincenz de Schlans, sutlilent. Returnai a Boulogne, ei il battagliun restaus leu cun il tierz e quart (III, 2, 3, 4) duront sis meins. Ils 29 d'Avrel 1808 han il tierz e quart battagliun retschiert lur bandieras. Il commandant della fortezia, Marco, ha teniu in plaid, e la schuldada ha engirau: „Sco la scartira, che ei a nus vegnida legida e che jeu hai bein capiù, demuossa, viel jeu viver en vera fideivladat, suenter la veglia de Diu, senza nagin pregiudeci. Jeu engirel; ei vivi Napoleon, vivi igl imperatur franzos“. Ils buns Svizzers cartevan, ded aunc buca haver prestau avunda e han alzau lur tschaccos sillas bajonettas e repetiu: viva igl imperatur! Ils offiziers svizzers han l'auter di gudian in liung e bien past, plidau sco buns orateurs bia bi e bien sur Napoleon, e lur menader suprem (Lannes) ha schau viver nossa patria.

Suenter che il secund battagliun (III, 2) ha giu retschiert nova recruta da Lille anora — leu vegneva la recruta dil III regiment vestgida — sche ei era quei battagliun se mess sin via encunter la Spagna. Igl empren battagliun era gia en Spagna, e nus havein pli tard de resdar sur sia tresta sort a Baylen.

Biars Grischuns appartenevan agl empren battagliun dil secund regiment (II, 1 Castella). Il commando havess atgnamein Castelberg de Mustér doviu menar; mo el era per temps malsauns e Castella veseva siu regiment dissolvius e ha perquei voliu menar personalmein siu meglier battagliun. En quel survevan: capitani Pieder Demont de Villa, il litinent Balthasar Bundi de

Glion, il capitani Hercules de Salis-Seewis, Anton de Salis-Samada e litinent Conrad Caprez de Trun. En in meins ei il battagliun viagiaus da Toulon a Bayonne, pertut admiraus pervia della biala e bein disciplinada truppa. Il viadi ei era vargaus senza nagina stenta. In dils participonts resda: il Languedoc ei ina tiara admirabla, per la schuldada in ver paradis. Nus vivin sco millioners, per 40 Sous havein nus measas, che rumpan quasi sut la peisa dellas tratgas, gaglinam dil pli fin, vin suenter gust e giavisch; ils magliabiens (gourmands) de Toulon san de resdar de quei viadi. A Bayonne (21 Nov.—15 Dec.) haveva la speculaziun se patronau de vivondas e habitaziuns, e gedijs tschercavan la schuldada returnonta ord Spagna, per cumprar la rapina de preziosas etc. Il viver era carischia. Puspei ha il general (Barbou) declarau: nus mein sco buns amitgs tier ils Spagnols, evitei tutta discordia; mo en medem temps ha el laschau reparter a mintgin sis pachets muniziun. Sin quei ei il battagliun ius la medema via, ch' il battagliun Christen (IV, 3) haveva priu ils medems dis (22 nov.) A Valladolid ein ils battagliuns Castella (II, 1) e Christen (IV, 3) vegni unî (16 Schaner) e han anflau albiert en las claustras. Sco en auters marcaus della Spagna e pli tard en Pologna ni Russia han ei cheu anflau in patissier de lur pasta nazionala, il pli savens in Grischun. Il battagliun d'Affry (III, 1) era sin Nadal arrivaus a Vittoria e da leu a Toro. Tochen cheu haveva l'armada buca novas, a tgei intent ella deigi survir, ins carteva de marschar en agid a Junot. Mo a Toro e Valladolid ha ei lu se mussau, ch'ei se tractava de prender la capitala spagnola e pigliar il retg Carl IV, siu fegl Ferdinand VII ed il „prenci della pasch“, Godoi, che haveva la mira sil tron spagnol.

A Boulogne era il battagliun Graffenried (III, 2) da ditg se mess sin via; el haveva ina stupenta compagnia de grenadiers, mo dasperas biars malsauns della febra. 80 umens eran morts, 50 buca habels de marschar, e sin viadi ein 309 umens restai anavos en divers spitals. Cun l'armada da Bessières, che doveva occupar la val digl Ebro, ei il battagliun s'unius ils 19 de Fevrer 1808 a Bayonne e da leu a Tolosa e sur il „camino real“, sco la via se numna, ein ils campiuns arrivai a Pampluna, la capitala della provinza Navarra. Cheu han ei gudiu bials dis de primavera; il battagliun haveva novas forzas, el dum-

brava 1000 umens. Ussa (a Pamplona) han ils Svizzers tratg ord lur tornister las caultschas novas e la gasacca nova e passau la mustra. Essent era Svizzers en survetsch spagnol cheu, sche paradavan caultschas cotschnas e caultschas blauas (spagnolas) en quels marcaus. Il pievel haveva retschiert ils franzos a Pamplona en tutta curtesia, mo cuort suenter han els se patronau della fortezzia ed irritau il pievel sil pli ault. Sin medema moda ein era autras citadellas curdadas en mauns franzos. El castell Montjouich eran 300 Svizzers (survetsch spagnol) sut Wimpfen, e quels volevan ils franzos metter sut lur commando. Finalmein stovein nus aunc mo cuort menzionar il tierz battagliaun dil II regiment (II, 3 Ignaz von Flüe) che ei il Schaner 1808 arrivaus da Marseille a Perpignan tier l'armada Duhesme e cun quella en Catalonia. Quei viadi era staus bials ed empernevils, ei regeva bien humor e buna sanadat. Bia pareva a nossa gleut cheu veramein sanistrau, p. e. rentavan ei cheu ils cavals vid ina comba ed ils pors entuorn culiez, ins vendeva la lenna in ton la peisa e miserava las ligiongias cul bratsch de pon, mo il pli grond legherment havevan nos compatriots, che els savevan dustar la pli gronda seit cun il megler vin, mo per in baz. Mo l'aura ei se midada; ei fageva prescha. Pertgei? Nagin saveva la raschun. A Barcelona han combat e malsogna custau la vita a biars (Murezzi Camichèl de Breil etc.) Duhesme, il general de quella armada, ha numnau ils Svizzers sia elita.

Aschia stavan ils Svizzers il Schaner 1808 avont Lissabon en Portugal, a Toro e Valladolid, a Pamplona ed a Barcelona, tuts sco sin in vulcan. Il combat ha en cuort entschiet.

Revoluziun e combat en Spagna ed en Portugal.

Godoi, il minister spagnol, haveva en tuttas tractativas dau suenter a Napoleon, ed aschia fuvan ils Franzos quasi patrums della Spagna. Ils 20 de Fevrer 1808 ha Napoleon nominau siu quinau Murat sco commandant de tuttas truppas en quella tiara, ed en medem temps ha el dau ordras, de marschar ella capitala, a Madrid. Godoi e Carl IV ponderavan en quels temps sur la fugia a Cadiz; mo ils 16 de Mars, cura che els eran prompts de viagiari, ei il pievel se revoltaus ed ha impediù la

fugia. Il retg ha relaschau Godoi e suenters sez demissionau en favur de siu fegl Ferdinand ils VII. Napoleon aveva adumbatten sperau, che tut la familia prenda la fuga; perquei ha el giavinau bab e fegl a Bayonne. Ils emprims dis della revoluziun ein de Moncey e Dupont, ils generals de Murat, marschai encunter Madrid. Il battagliun Christen, appartenent a quellas armadas, ha bandunau ils 20 de Fevver 1808 Valladolid e ha lu campau a Medina del Campo tochen ils 17 de Mars, da leu sur Olmedo ed Arevalo eis el arrivaus a Guadarrama e sur culm egl Escorial. Arrivont la truppa silsuenters viers miez Avrel a Madrid, ha Murat en preschientscha dil retg Ferdinand VII inspectau ella e termess il battagliun ad Aranjuez en quartier.

Duront quei temps campava il battagliun Graffenried (III, 2) a Burgos, e nossa gleut ha giu caschun d'assistar ad in combat de taurus, arranschaus en l'arena de Burgos en honor dell'intronisaziun de Ferdinand ils VII. Cuort suenters ein lu en pigns intervals Carl il IV e siu fegl Ferdinand arrivai tras Burgos, per ira encunter a Napoleon; quel ha lu occasionau omisus de desister della regenza. Il pievel ei dentont s'alzaus e ha priu terribla vendetga. Il battagliun Graffenried (III, 2) ha sin novas ordras bandunau Burgos ed ei marschaus sur Valladolid a Madrid. Cheu regeva in grond trafic de caultschas cotschnas e blauas; pertgei dus regiments (Karl Reding e de Preux) svizzers en survetsch spagnol eran empau cun la buna e cun la mala vegni attaschai all'armada dil general Dupont; naturalmein aveva il retg Ferdinand dau leutier siu consentiment. Il pievel spagnol aveva dentont ina stermentusa aversiun per ils Franzos; prè e paders — tals eran lu en Spagna fetg numerus — se mettevan en las roschas dils rivoluzionaris e perdegavan l'ujarra sco ina sontga obligaziun christiana encunter paganeglia heretica. Ils 17 d'Avrel 1809 ha la regenza a Sevilla relaschau ina lescha sur l'organisaziun dellas „guerillas“. Igl emprer artechel scheva: Tut ils habitonts ellas provinzas occupadas de truppas franzosas, che ein capavels de portar las armas, ein autorisai de s'armar, sez cun armas scommondadas, per attaccar e spogliar tier mintga caschun la schuldada franzosa, se patronar della vivonda e dils effects destinai per els — cun in plaid far ad els tut il mal e donn pusseivel. Quellas acziuns ein consideradas sco survetschs prestai alla patria e vegnan recompensai tenor lur meret e las

consequenzas, che se resulteschan. La regenza pagava ils contingents de truppa. Mai ei ina revoluziun vegnida organisada cun schi grond success. Pertut se mussavan pintgas roschas e mazzavan schuldada sin guardia ni separada dils corps, e mintga remiedi surveva a lur intent, tissi e stilet. Sut il clom: „viva Fernando ils siat e la sontga religiun, victorisar e morir per la patria e per nies retg“, mavan ils Spagnols el combat, e nos compatriots han en quella tiara surportau las stermensas consequenzas dil fanaticus spagnol. Savens han nos Svizzers dau raschun ad els. Quei spert regeva era per part en ils regiments svizzers-spagnols. Alla testa dellas truppas spagnolas stava Theodor Reding de Sviz, in um versau e stimaus d' amitg ed inimitg. Sias truppas aveva el rimnau a Granada, ed il general Dupont ha perquei survegniu il command de marschar viers miezdi ell' Andalusia e s' avanzar a Cadiz encunter ils Ingles, ils quals ins spetgava vegnir da leu en agid alla Spagna. Quella armada Dupont e la Divisiun Vedel han giu la pli trista sort e cun ellas biars compatriots (III, 1 e IV, 3 Anton Buchli, Thomas Belig, Jos. a Marca, Stephan Buol, Andreas Bärtsch etc.) L'armada ei s'avanzada a Toledo e da leu en gronda calira tras las cavorgias della Sierra Morena sillas rivas dil Guadalquivir ad Andujar. S'avonzont da cheu encunter Cadiz ha l'armada conquistau il marcau de Cordova, mo ell'ei puspei se retratga ad Andujar, suenter haver mazzacrau bia pievel e spogliau il marcau. Ad Andujar ha Dupont spetgau adumbatten sin agid della divisiun Vedel. Divers corps dell'armada han en quei temps fatg patruglia en il contuorn. Aschia ei era Stephan Buol inagada cun sia compagnia de voltigeurs vegnius a pètg cun 1000 insurgents. Sco in bien campion eis el seglius ordavon dil crest occupaus si cun il clom: vinavont mes vltigeurs e ha en cuort temps spuentau ils insurgents sin tuts mauns.

Ils 19 de Zercladur aveva Vedel bandunau Madrid e priu cun sia divisiun il battagliun d'Affry (III, 1); Dupont ei ius encunter Baylen¹⁾, mo leu han ils generals Castannos e Theodor

¹⁾ Il spazzi de questa raquintaziun lubescha buca de resdar, co ils Svizzers en survetsch spagnol e quels en survetsch franzos ein s'entupai el combat, bajonetta encunter bajonetta e co els han suenter fraternisau (22 de Fenadur 1808).

Reding fatg prischunieras las armadas franzosas e menau ellas a Cadiz, per part internau cheu sin pontons (veglias barcas d'ujarra), per part sillas inslas Mallorca e Cabrera. Quels umens han, fulenai en las cajütas dils bastiments, endirau vid tgierp ed olma sin tuttas modas. Sillas inslas, p. e. sin Cabrera han ils umens giu pupira, che selai buca descriver. Sin Cabrera en ina tauna sper la mar vivevan ca. 100 Dragoners, che havevan ensemen treis vistgius, pendi si all'intrada per quels, che mavan silla riva per las paupras raziuns de maglia. Tut ils auters se fulschevan nius entuorn il fiuc; els eran plein vermaneglia. Il fried de miert e dils malsaus ha bess anavos ils offiziers ingles, che eran vegni per urentar la sort de quels paupers humans. En 8 meins ein 7 offiziers e 700 schuldaus viagiai en „la val dils morts“ sin Cabrera. Suenter meins han lur cavazzas surviu sco vischalla ded aua. Ils offiziers ein ils 18 de Fenadur 1810 vegni transportai en Ingheltiara, la schuldata ei per part restada leu tochen 1813. Da 5000 ein mo 2000 turnai a casa. Quei ei stau la stermentusa sort de biars Grischuns, engaschai 1806 e 1807.

Fertont che quels dus battagliuns ein marschai ella sventira, campava igl emprem battagliun dil secund regiment (II, I Castella) egl Escorial. Nossa schuldata mava cheu (il Matg 1808) alla catscha el vast parc dil retg e portava bialas selvaschinas silla tabla; ils 6 de Zercladur han ei en prescha stoviu marschar a Segovia, nua che 18000 purs eran se rimnai. Cun la bajonetta han ils Svizzers priu il marcau; il menaders dils insurgents ein vegni sittai giu, e las claustras han per lur propaganda revolucionara survegniu la truppa en quartier. Ils 13 de Zercladur era il battagliun gia a Madrid, e da leu ha el stoviu marschar a Valencia. Els ein vegni sur Tobosa, senza anflar la biala Dulcinea, il Rozinante han ei encuntercomi empriu d'enconoscher. Returnont da Valencia han ei ad Iniesta pigliau il regiment Traxler (svizzer en Spagna). Ils 22 de Fenadur ein ei puspei entrai a Madrid per survir sco guardia ed escorta al niev retg Joseph I, frar de Napoleon. Joseph ha dau en honor dils corps d'armada in combat de taur. Mo en quels dis ein las nauschas tunas de Baylen arrivadas (22 VII 1808). Malgrad tut ha Napoleon ils 26 de Fenadur laschau proclamar il niev reginavel; il pievel ha protestau vivamein cun il clom:

„viva Fernando“. Treis dis pli tard (19. VII) ha il retg Joseph ordinau la retirada e la fugia ord la capitala, e sia garda svizzera (II, 1 Castella) ha compognau el sin via encunter Burgos. 4000 umens ein restai a Madrid sco malsaus ni blessai, mo il general Castannos ha preservau els dil stilet dils Spagnols. A Burgos ei il battagliun Castella (II, 1) s'unius cun igl battagliun Graffenried (III, 2) ed els ein marschai ensemen ell'armada de Bessières anavos. Ils numerus Grischuns, che survevan en quels corps ein sura numnai ed ord las glestas per part d'eruir¹⁾. Sin igl entir retuorn han ils Franzos e per part era ils Svizzers schau sentir lur disprez e la vendetga per tut il mal, che els havevan surportau a Madrid ed a Burgos. Els han destruiu tut, berschau ils êrs, mazzau las montaneras, en in solet vitg 10 000 nuorsas. Mo ils Spagnols han pagau cun semiglonta muneida. Stava in schuldau persuls, sche era el piars. Nos compatriots han accompognau il retg Joseph I tochen a Miranda sper igl Ebro e priu leu quartier, per spetgar novas truppas tier ina nova interpresa.

Era il battagliun (II, 3) de Flüe en l'armada de Duhesme ha suenter haver las novas de Baylen dau si tutta offensiva ed ei se retratgs a Barcelona. Cuort suenter ei ord Portugal vegniu las novas, che Junot hagi il 22 d'Uost 1808 capitulau. Baylen e Cintra ein las grondas sventiras de Napoleon e l'entschatta della decadenza de sia pussonza. Reding a Baylen ei il victoriader. Las armadas stavan davos igl Ebro sin vedetta.

L'armada de Junot haveva stoviu suttacumber allas vehementas attaccas dils Ingles sut Arthur Wellesleys (Wellington). Tenor la capitulaziun serrada a Cintra ei l'armada vegnida transportada en Frontscha. Ils Ingles han fatg tut lur pusseivel, d'engaschar ils Svizzers per il regiment de Roll, e tier enqualin han ei giu success. Ils auters ein viers la fin d'October 1808 arrivai en Frontscha. Immediat ha il battagliun Felber (IV, 1) giu il commond de se rimnar ad Angoulême, per marschar per la secunda gada en Spagna. Era Bleuler (IV, 2) ha survegniu ordras de marschar a Bayonne cun las restanzas dils grenadiers e voltigeurs, ed el ha lu surpriu igl εμπrem battagliun (IV, 1).

¹⁾ Las glestas dils offiziers e della schuldada suondan en la secunda part.

Napoleon haveva en quels dis redunau ils prencis dell'Europa ad Erfurt tier in grond Congres, sin il qual l'Europa doveva vegnir tier pasch e ruaus tenor ils giavischs de Napoleon. Ils 18 d'October 1808 era el puspei a Paris, e da leu eis el se rendius en Spagna, nua che l'offensiva haveva gia entschiet.

Il battagliaun Castella (II, 1) ha ils 22 d'October bandunau siu quartier ad Aranguiz sper Vittoria, ed ei sut il Marschall Ney ius la via de Saragossa. Silsunter ha il battagliaun giu l'honor de survir sco guardia el quartier de Bessières e de siu successur Marschall Soult. Quei Soult podevan ils Svizzers buca star ora, il bien tractament e la buna disciplina eran cun el alla fin, tonpli che ils corps franzos se componevan per part dalla pli tresta schenta ord Paris. Ils 5 de November ei Napoleon sez arrivaus a Vittoria ed ils 8 cun il quartier general a Miranda. Da cheu anora voleva el puspei penetrar tras la Castilia veglia a Madrid. Sin quella via avont Burgos el vitg Gamonal campavan las truppas de Castannos; ellas han suenter in cuort combat priu la fugia. Ils spirituals eran adumbatten se mess alla testa dellas retschas cun il crucifix entamaun. Ils Svizzers ein suenter la battaglia entrai cun ils fugitivs el marcau de Burgos, e cheu ha l'entira armada entschiet ad engular, mazzar e devastar sin ina moda barbarica. Ils Franzos havevan relaschau cheu igl Uost plirs tschiens malsauns, ils Spagnols havevan mazzacrau tuts. Ussa han ils Franzos fatg stermentusa vendetga. Ils Svizzers han en general buca fatg schi de biestg, els han evitau tuts acts brutals e tscheu e leu protegiu ils habitonts. Las vias eran cuvretgas de morts, il marcau per part en flommas, e la schuldada eivra, se delectava de tucar tut ils zeuns de baselgias e capluttas. Leutier arrivavan adina novas truppas, che fagevan sin medema moda rapina, pli sgarscheivel che las bestias el desiart, raquinta in Svizzer. La damaun (ils 11 de Nov.) han ils schumbers rimnau las truppas, Napoleon voleva inspectar ellas. De quella caschun profitava el savens, per plidar cun in ni l'auter della schuldada, domondar sche el seigi pagaus e tractaus sco ei s'audi. Per ils offiziers era quei malempeneivlas uras. Quella gada eran omisdus battagliauns (II, 1 e III, 2) buca d'admirar. La vestgadira pendea per part en scrottas, e tut ils effects de curom valevan nuot pli; Napoleon ei tuttina

staus curteseivels, ha plidau cun aults e bass, davart tuts lur basens. Era Lannes, il general dils Svizzers, ha visitau sia truppa per la davosa gada. El ei il matg 1809 curdaus ella battaglia d'Aspern. Ils medems dis haveva l'ala dretga dell'armada sut general Victor catschau il general ingles Blake ed il spagnol Romanas encunter la Galizia.

Aunc la sera dil di d'inspecziun han ils dus battagliaiuns svizzers bandunau Burgos e se diregi encunter Reynosa. Aschi gleiti che ei ha serrau notg, ha la schuldada plontau las candeilas, spogliadas a Burgos, sin la buis, ed aschia han ei continuau il viadi ella notg. Sin mesa via han ei entupau 2000 umens, che ei han per gronda part mazzacrau. Lu han ei campau en plievgia e neiv sut tschiel aviert, magliu e buiu il vin, menaus da Burgos e suenter cantau e pli dormiu. Sin igl entir viadi han nossa gleut observau las baras ded umens e femnas ed affons mazzai barbaricamein dals franzos. Arrivond nies regiment a Potes (provincia Liebana) era tut curdau en mauns franzos, ed ils Svizzers ein ira a Santillana, il liuc natal dil Gil Blas, lu a St. Vincente de la Barquera e da leu en 6 dis en la provinza da Leon, a Saldana. Cheu ha Soult priu quartier, ed ils Svizzers han survegniu albiert en ina stupenta claustra. Cheu han ei cuntschau caultschas e calzers ed ein se preparai per il combat.

Duront quei temps haveva Napoleon battiu encunter miezdi ed era arrivaus a Madrid ils 4 de December 1808. Il frar, retg Joseph I, ei ils 13 de Schaner 1809 puspei staus a Madrid. Mo ils Ingles s'approximavan ord Portugal, e Romanas e sias bandas guerrillas continuavan ella Galizia l'ujarra sin vita e mort. Il general ingles Moore, vegnent da Portugal per attaccar Madrid, ei se volvius encunter Soult, ed ils 23 de December 1808 ein ils Svizzers, che mavan quei di a catscha sin cavreuls, vegni a pétg culs Ingles. Soult ha persequitau els e priu il marcau de Leon. Cheu han ils Svizzers fatg S. Silvester e Daniev 1809. Paucs dis suenter — ei neveva stratscha — ein els marschai ad Astorga; leu han ei entupau la grond'armada e han sez survegniu bien renforz entras igl εμπrem battagliaiun dil quart regiment (IV, 1) ed ils grenadiers de Laharpe (II, 2). Tut ils Svizzers ensemen dumbravan ussa 1500 umens. Els han defilau avont Napoleon; mo quel ei quels dis sbrigaus a Paris,

pertgei las novas eran vegnidas, l' Austria mobiliseschi l' armada. Aschia ha Soult puspei meinau persuls la barca encunter Portugal; el ha persequitau il general Moore di per di viers la Galizia e ha fatg gronda preda (gleut, munizium e maglias). En neiv e scheladas han ils Svizzers mintga dus dis stoviu survir d'avantguardia ed eran adina a pétg cun ils Ingles. In di han ils Ingles sin lur retirada schau a mesa via in per carrs cun daners — ei deigi esser stau dus miliuns. Ils Franzos e Svizzers han sfraccu il butschins e cargau lur cavals; ils Ingles havevan aschia cumprau ina biala posizium per il combat. Mo anavos ein els tuttina se tratgs, ed en 48 uras han els fatg la via da Villa franca a Lugo en Galizia. La populaziun era fugida, e tgi che era restau a casa curdava sut las armas inglesas ni franzosas. Suenter in cuort combat a Lugo (9 I 1809) ei Moore se retratgs a Coruna per s'embarcar; cheu eis el curdau en in vehement combat e l'armada ei ida silla mar. Ils Svizzers eran restai a Betanzos; leu havevan ils Ingles tralascu grondas provisiuns de caschiel, bier e delicatessas, e vin dava ei en abuldonza; gia ils 15 de Schaner han ei stoviu bandunar Betanzos per prender part als combats a Coruna.

Soult ha lu survegniu ordas de marschar sin la riva della mar tochen ad Oporto; Ney doveva restar en Galizia e sustener el, ed en medem temps doveva marschal Victor ord Estramadura rumper en Portugal ed aschia far ina fin al regiment dils Ingles en quella tiara. Ils 5 de Fevver doveva Soult tenor las ordas de Napoleon esser ad Oporto ed ils 16 a Lissabon. Quei era ina calculaziun, mo en verdat ei tut stau auter. Las colonnas de Soult han giu in continuau combat e han fatg stermentusa vendetga. Ils vitgs han ei berschau, ils purs sittau giu ni pendiu vid la pumèra, mo tut adumbatten. Ils paders havevan per tut perdegau: tras il mazzament ded in franzos gudogni mintgin il parvis, ed ils purs portugès distinguevan buca denter la domonda divina e la politica e tenevan la caussa de lur spirituals per caussa de Diu. Vegnevan els engartai e truai alla mort, sche rispondevan ei: morir por Dios! Sin quei viadi ein ils Svizzers vegni da Coruna a Ferrol e lu el renomau marcu de Santiago, in liuc che vegneva frequentaus de biars pelegrins. En il temps miez haveva in pelegrinadi tier la fossa de Sogn Giacun quasi ils medems merets sco il viadi a Jerusalem. Nos

Svizzers han cheu visitau la baselgia de S. Giacun, che possedeva immens scazzis d'aur ed argien. Ils Spagnols pretendevan, che ils ègls dils Sogns, consistent per part ord prezios diamants, seigien tras igl aspect dils franzos semidai en glas e vein enquai Sogn d'argent seigi se mess sin viadi. Cneu na Castella bandunau l'armada, e Castelberg de Mustér ha surpriu il battagliun (II, 1) en il qual biars Grischuns survevan. Quels han sut Castelberg gidau tier la conquista de Vigo viers la fin de Schaner. Sur Pontevedra ein els arrivai sillas rivas dil Minho ed en Portugal sez. A Vigo e Tuy ein Svizzers restai en garnischun. Pér ils 28 de Mars stava Soult avont Oporto; el sperava sez sin la cruna de Portugal e terglinava ded ira a Lissabon, e Ney schava el a miez liuc. Il Matg ei Wellesley (Wellington) arrivaus en Portugal e ha sforzau Soult de bandunar là tiara. Puspei han ils Svizzers formau la guardia de retirada. Ils 8 de Matg ein ei marschai dad Oporto a Coimbra. Soult ha sin via stoviu schar anavos tut sia bagascha, per mitschar cun sia glieut ad Orense. Da 25 000 umens haveva el piars 6000 e tut ils canuns. Bia schuldada mava pei blut ed en lumpa. Sin quella maniera ei Soult arrivaus anavos en Castilia veglia a Zamora. Ils Svizzers eran ad Oporto vegnî unî en dus battagliuns, ils umens dil tierz e quart regiment sut Graffenried (III, 2) e quels dil secund regiment sut Niklaus Vonderveid, che remplazzava Castelberg (II, 1). Biars eran curdai en prischunia dils Portugès ed Inglès, p. e. l'entira garnischun della fortezia de Chaves; nua che il litinent Jacob Janett de Fideris e biars Grischuns dil secund e tierz regiment survevan. Il capitani Joh. Bapt. Tscharner de Cuera ed il litinent Hartmann de Planta de Cuera eran morts. En medem temps haveva Ney era stoviu bandunar la Galizia. Ney e Soult han lu ils 23 de Matg 1809 concludiu de reconquistar la Galizia, mo alla finala ha Soult schau quella gada Ney a miez liuc. Duront tut quei temps han ils Svizzers stoviu far razzia sin las guerillas en la vallada dil Minho. Calonda Fenadur era tut l'armada de Soult a Zamora. La situaziun dils Franzos en Spagna vegneva pli e pli penibla; il retg Joseph era periclitaus tras l'armada inglesa (Wellington), che smanatschava in'attacca ord Portugal, e leutier se formavan pertut pli e pli fermas roschas de guerillas. Nos compatriots han la stad 1809 permanentamein battiu encunter

quellas; els eran ussa vegnî sut il commando dil general Kellermann, che comondava tut las truppas en Castilia veglia. Sco corp de vigilanza ni observaziun stovevan els seglir gleiti tscheu e gleiti leu, per dustar las attaccas. Denter en gidavan ei a far fiasta. Aschia han els p. e. fatg parada de Sontg' il Christ cun la soletta differenza, che las buis eran cargadas. En medema moda han ei accompognau igl uestg tier la fossa, bein vestgî, en lur novas munduras. Mo la stuorna campagna cun Soult en Portugal ed il pitg pètg cun ils purs spagnols e e las malsognas contagiusas han decimau nos battagliuns. Il battagliun de Castelberg (II, 1) dumbrava enstagl de melli umens (ils 15 de November 1809) mo 607 e cuort suenter a Zamora mo 512 umens; il battagliun de Graffenried (III, 2) era smasaus da 1089 sin 643 (1 I 1810); da, quels eran 79 desertai e mo 350 sut las armas. Il IV regiment dumbrava igl 1 de November 1809 aunc 3883 ed alla fin digl onn 619 umens; perquei ha il depot de Rennes rimnau ils umens engaschai (1809) e menau ils 26 de Dezember 800 umens sut Göldlin en Spagna. Cheu han quella gleut igl emprem stoviu far catscha sin il niev menader dellas guerillas Marquisetto tochen a Valmaseda; da leu ei il battagliun ius a Pancorvo sper igl Ebro e lu a Burgos.

A Zamora mava il combat viñavont; il battagliun Castelberg haveva pitiu fetg; il battagliun Graffenried ha en quei temps stoviu batter il pli ferm e ha giu grondas sperditas. Da 9 compagnias existevan 1810 mo 4 e mo treis capitans, denter quels Donatz. Kellermann ha en siu rapport a Napoleon stoviu constatar, che quej pievel stinau ventschi ora l'armada e laguoti la populaziun ed ils scazzis della Frontscha. El saveva strusch nua prender gleut e nua tractar la massa de malsaus e blessai. Ultra de quei eran ussa per biars umens ils quater onns de survetsch spirai, e tgi che viveva, mava a casa.

Mo cuort stovein nus aunc menzionar la sort dil battagliun Graffenried (III, 2) cun P. L. Donatz, Gilli Michêl Vinzens ed auters Grischuns. Da Zamora era el vegnius a Salamanca, in marcau cun veglia Universitad. Als Grischuns ha el fatg l'impressiun d'in grond vitg cun ina claustra. Da cheu anora ei il battagliun arrivaus a Leon, che els havevan (igl Dez. 1808) gidau a conquistar. Graffenried haveva mo 800 umens e stava en in marcau cun 10000 habitonts; leutier s'approximavan ban-

das de 3—4000 umens sut il general Taboada. Quel voleva penetrar la notg el marcau e mazzacrar ils Svizzers e Franzos. Igl ugau d'in spital, baghegiaus el mir dil marcau, haveva empermess a Taboada, ded arver ina porta, che menava el liber avon il marcau. Ils Svizzers han ferdau l'aura, ein stai alerts e han schau intrar 500 umens; mo lu han ei entschiet a batter sco liuns. Capitani Peter L. Donatz, alla testa de sia compagnia, ha catschau ina roscha de Spagnols en ina streglia e mazzacrau tuts; en paucas minutas schaschevan 60 en lur saung. Duront quei stermentus spectachel ein ils dragoners cavalcai atras il marcau e han, sco veras bestias, mazzacrau tut tgi ch'els han entupau. Ord las casas han ins rimnau ils fugitivs, runau els sin via e sittau giu. Naturalmein han ei buca emblidau igl ugau dil spital. Graffenried haveva en quella sgarrada piars mo 10 umens. El ha gleiti continuau il viadi ad Astorga, nua che Göldlin campava (dapî ils 4 de Cercladur 1810). Quel ei ius a Leon e da leu returnaus a Valladolid, nua che autras truppas svizzeras sesanflavan.

Ad Astorga ei Graffenried vegnius attaccaus de zaccontas melli Spagnols; mo el haveva muniziun e maglia; mender stava ei cun la sanadat. El spital schaschevan 600—700 Spagnols cun typhus ed autras febras contagiusas, e cheutras han era ils Svizzers piars 15—20 umens a di. Ei mava dentont las tunas, che Graffenried astgi turnar en Frontscha cun sias truppas, per se restabilir. Las truppas svizzeras havevan generalmein pitiu aschi fetg, che Napoleon haveva dau il commond, d'unir tuttas en in battagliaun; Graffenried haveva perquei ordas, ded ira a Valladolid. Mo sin via ha il general *Seras* dau ad el il commond, de vegnir en agid ad el a Puebla de Sanabria. Quella fortezia pareva haver speziala impurtonza per la nova campagna, che Massena instradava quei moment encunter Portugal. Graffenried ei cun 2000 umens, ses Svizzers e biars Polonès marschhaus en treis dis a Puebla. Ils Spagnols havevan bandunau il liuc, e Graffenried ha persecuitau els ed ei lu returnaus a Puebla. *Seras* ha surdau ad el il marcauet cul battagliaun svizzer (III, 2) e 30 cavalerists sco garnischun ed ei returnaus a Benevente. Graffenried ha fatg valer, che el seigi clomaus a Valladolid; sin quei ha *Seras* empermess de remplazzar el e sias truppas en 6 ni 7 dis, mo quella empermischun ha el buca tenuu, e

Graffenried e sia gleut ein vegni ella sventira. El marcau era nagina vivonda. Per ventira ei lu igl 1 d'Uost arrivau in carr graun, ed ins ha saviu preparar 2000 raziuns biscutins de militer (Zwieback); leutier han ils vitgs vischinonts furniu 10 vaccas (vatgets magers, tgarlentai alla moda spagnola) e Graffenried ha dagl 1 tochen ils 9 d'Uost saviu dar mesa raziun vivonda a sia schuldada, mo la soletta fontauna ei suenter sis dis schetga. Graffenried ha dau novas a Seras, che el possedi 333 umens e mo 80 patronas per in. Seras haveva declarau, che Puebla stoppi vegnir defendiu tochen la mort; quella fortezia arveva la porta encunter Portugal ed era viers la Galizia. Ils 2 d'Uost ei il general spagnol *Silveira* (che haveva giu conquistau Chaves) arrivaus cun 10000 umens. Graffenried ha termess ses 25 dragons a Benevente a domandar agid, mo adumbatten. Silveira ha dentont domondau, che el capituleschi; mo Graffenried ha rispondu: Nus essan Svizzers ed enconoschein noss'obligaziun! Quater dis han ils Svizzers battiu davos ils rempars; mintga di vesevan ei, che ils Spagnols menavan prischuniers franzos sper els ora. Ils 9 d'Uost ei il rempar daus ensemen, 20 umens eran desertai, 174 battevan aunc, mo murmignavan, che Seras laschi els a miez liuc. Ils desertai (tiels Spagnols) giavinavan lur camerads fideivels, ludont lur sort en niev survetsch. Suenter, ch' ils canuns spagnols havevan rut ils rempars, ein entirs regiments spagnols se mess en moviment, per attaccar la pintga garnischun. In musicant compara e domonda la capitulaziun. Graffenried tegn cussegl d'ujarra; e sin quei declara el a Silveira: Essent nus completamein bandunai, volein nus capitular, dentont mo sut condiziuns honoreivlas, aschiglioc savein nus era murir tochen il davos um. Silveira risponda: Ord respect per vossa valerusa defensiun, adempleschel jeu vies giavisch: il battagliaun surdat Puebla e banduna la caserna ils 10 d'Uost (1810) allas 5 della damaun e defilescha avont l'armada spagnola, purtont las armas; ils uffiziers salvan lur armas, lur bagascha e lur cavals e la schuldada il sac; il battagliaun vegn transportaus a Coruna e da leu sin bastiments inglès a casa. Sco ei para, carteva Silveira, chè la Svizzera hagi in port de mar, e Graffenried ha schau el en quella cardientscha. — Sin lur viadi a Coruna han ils Spagnols ad Orense engulau tut als Svizzers, e sin via se bettevan umens e femnas sco animals de rapina sin

la schuldada, volent stiletar ils prischuniers. Sin lur trest viadi ein els puspei arrivai a San Jago de Campostella, e leu ein ils offiziers vegnî loschai tier in patissier grischn; quel ha prestau per ses compatriots tont sco el ha astgau. La notg ein 10 brigants penetrai en la combra, nua ch' ils 14 offiziers schaschevan e han spogliau il davos de lur caussas zuppadas; levgiai taluisa, han els lu dormiu senza nagins quitaus, di in dils sventireivels: „Nies pelegrinadi a Campostella, ha buca anflau grazia avont S. Giachen, e nus havein fatg il propiest, de senza sforz buca turnar pli.“

Ils 22 d' Uost (1810) ein els arrivai a Coruna, han cheu per deletg dil pievel stoviu marschar atras tuttas vias e lu ira sil bastiment d' ujarra „Atlas“. Quei era ina miserabla baracca cun 74 canuns. L' escha muncava per part, e las undas se tschalatavan tochen en ils dormitoris; cheu eran gia 6—700 prischuniers. In meins han ils Svizzers stoviu viver cheu sin quei bastiment en seit e fom ed en mischuns spir vermaneglia. Ils Inglès han profitau de quella miseria e stimulau la schuldada de passar en lur survetsch ni en quel de Spagna. Finalmein han 66 umens priu survetsch inglès e 50 ein ira tiels Spagnols. Ils auters ein ils 22 de September vegni sin il bastiment „Delphin“ e cun quel ein ei se mess sin viadi en Ingheltiara. Il capitani dil „Delphin“ era in bien um; el ha gidau als Svizzers sin tuttas modas. Arrivai a Portsmouth, ha Graffenried domondau, che l' Ingheltiara tegni la capitulaziun de Puebla e meini els a Boulogne. Ils offiziers eran separai dalla schuldada, e quella era vegnida transportada el camp de Portchester-Castle, nua che 6000 franzos vivevan en prischunia. Ils 14 offiziers ein vegni sil bastiment digl Admiral „Royal William“ e han el port giu caschun d' admirar la pussonza marina de quei reginavel, mo era la disciplina dell' armada. In di arriva avont il bastiment digl Admiral ina barchetta, en la quala s' alzava la fuortga; in schuldau de marina, che haveva attaccau in offizier era vegnius sentenziaus, e cheu ha l' execuziun giu liuc. Nius tochen sils caluns, eis el vegnius ligiaus, la bratscha en crusch, vid la fuortga, ed il profoss ha lu tractau siu dies cun ina geissla de pendas curom; dentont sgarrava il tambur sil schumber, per surtunar ils grius dil delinquent. En autras armadas era quella disciplina inglèsa fetg temida, perfin il sgiavlar e zundrar stava sut peina, e quei mava vess a certa gleut. Noß offiziers svizzers

havevan, cusiu en ils urs e cusadiras de lur vestgadira, spin-drau enqual marenghin ord Spagna; els han aschia saviu cumprar resti, e dentont ha il ministeri uniu els cun la schuldada e termess tuts el port da Morlaix en Frontscha. Ils 25 d'October 1810 han ils offiziers aunc assistiu al 50avel anniversari della regenza dil retg d'Ingheltiara Georg III. Ina salvia ord tuts 84 canuns dil bastiment ha instradau la festività, e nos compatriots han quei di saviu far in'idea, tgei in combat de mar munti. Ils offiziers svizzers ein vegni menai a meisa, han gudiu il nobel past e schau viver il retg. Els han quels moments emblidau lur sort. Sin lur viadi a Morlaix ha in stermentus orcan aunc inagada mess tuts en prighel de mort. Da miez November 1810 ein ei arrivai a Lille en lur depot. Quei ei stau la sort dil battagliaun Graffenried e nos dus Grischuns, Peter Ludwig Donatz e Gilli Michèl Vinzens e schuldada. Graffenried ei, per haver capitulau a Puebla, vegnius avont dertgira d'ujarra, mo declaraus libers ed innocents. Il III regiment aveva termess mo dus (III, 1 e III, 2) battagliauns en Spagna; in era a Baylen (d'Affry) e l'auter a Puebla vegnius en pri-schunia. Ils auters (III, 3, 4) stavan quei temps en Holland a Berg op Zoom.

En Spagna ei il battagliaun Goeldlin (IV, 4) vegnius complettaus tras tut la schuldada, che era aunc vanzada dil battagliaun Castelberg (II, 1) ed ded auters corps. Ils offiziers ein vegni clomai en Frontscha (27 X 1810). Cuort avont havevan nos compatriots aunc giu il legherment de ver ils umens ed offiziers pigliai a Baylen (1808) ed ussa fugî giud il bastiment a Cadiz. Il niev battagliaun combinau ha continuau il combat cun las guerillas, ed en quel han gest entgins Sursilvans, derivonts ord il battagliaun Castelberg (II, 2) se destinguu; els meretan de vegnir numnai.

Il battagliaun era ils 21 d'Uost 1810 marschus da Valladolid sur Duennas e Palencia a Soldaña; tut era devastau, las casas bandunadas, e bandas de guerillas attaccavan da temps en temps ils Svizzers; quels eran pleins gretta, vesent pertut Franzos pendî vid la roma della pumèra. Arrivont a Potes, il liuc de destin, era igl utschi (Marquisetto) sgolaus ora. Dentont aveva il general franzos Bonnet entupau el e spattatschau sias roschas, aschia che Marquisetto ha per igl autun puspei saviu prender

part al combat. A Potes eran las iuas maderas, ed a nos compatriots han ellas gustau aschi bein, che biars ein vegni malsauns. Goeldlin era cun sia gleut a Soldaña e Valladolid. Cheu doveva el pertgirar ils trens de furascha per l'armada de Massena, che vegniva ord Frontscha e mava ina tiarza gada encunter Portugal. Massena ha viu ni Oporto ni Lissabon ed ei sunter sis meins returnaus cun gleut en scrottas e la fom el venter a Ciudad Rodrigo. Goeldlin (IV, 4) aveva termess Anton de Salis-Samada cun 50 umens el vitg de Puente el Santo, che schai denter Toro e Salamanca. Il menader dils insurgents, Don Julian ei arrivaus, ha tschinclau il vitg e domondau ch'ils Svizzers capituleschien. Salis ha dau la risposta cun ina horribla salvia ord la casa, ch'el aveva occupau. Julian e ses compogns ein segli giud cavagl e han dau fiuc allas casas vischinontas, mo Salis ha cun sia gleut fatg valerusas attaccas e stizau il fiuc. Il di suondont pareva tut ruasseivel, e Salis ha termess siu serschant Gion Gilli Antoni Casaulta de Lumbrein cun 3 ni 4 umens sil clutgèr baselgia sco guardia; el sez era restaus cun ils auters umens en lur quartier. Ils Spagnols s'approximeschan cun grondas forzas (ca. 500 umens), tschinclan il clutgèr e domandan, che Casaulta e ses compogns capituleschien, e refusont els tuttās tractativas, ha la roscha de Julian dau fiuc alla scala clutgèr. En la fimera han ils umens stoviu untgir ora sil mir, e da cheu anora han els duront 66 uras battiu encunter ils purs spagnols, senza haver de beiber e de magliar. Las bandas untgivan e returnavan, mo Casaulta e ses camerads han teniu la dira, tochen che ina compagnia ei arrivada da Toro e ha liberau ils bloccai. In quart onn pli tard ein quels umens arrivai cun in detaschament de lur battagliun anavos a Marseille (2 September 1811). Ils umens havevan prestau lur quater onns survetsch e volevan ira a casa. A Marseille ha il colonel Castella dau ina gasteria, envidau nos quater campions e plazzau els alla testa cun offiziers e signuras, e tut ha buiu sin la sanadat dils valerus compogns. Gion Gilli Antoni Casaulta aveva se schau engaschar ils 21 de November 1806 en ina vegliadetgna de 18 onns, e Lumbrein aveva dau mo 3 Louis d'ors bunamana (Handgeld). El era sco biars Romontschs el battagliun Castelberg marschaus atras la Spagna sin tuts mauns, aveva surviviu la campagna de Soult en Portugal,

ed era en quei temps daventaus serschant. Casaulta ha lu a Marseille puspei se schau engaschar, e cura il II regiment ei suenter marschaus a Paris, per se presentar a Napoleon avont l'ujarra cun la Russia (il Dezember 1811), sche ha Napoleon promoviu Salis-Samada sco capitani d'artilleria e Casaulta sco serschant d'artilleria, e cuort sisu eis el sutlilent. In de ses compogns sin clutgèr de Puente el Santo seigi era staus in Casaulta, ed in tal ei 1814 returnaus a casa, mo en las glestas d'engaschament ei in tal buca d'anflar.

Il battagliun von Flüe (II, 3) ha tochen 1814 aunc surviu sco guardia a Barcelona; alla fin digl onn 1811 dumbrava el mo 156 umens. Tgi che haveva finiu il survetsch mava a casa; essent ils biars umens engaschai 1806 e 1807, sche eran ils regiments malamein smasai. Napoleon voleva absolutamein schuldada, tonpli che el se preparava per il niev combat. El ha perquei palesau alla Svizzeria en maniera malengrazieivla: La Svizzeria custa a mi in stermentus daner e prestescha a mi nagin survetsch. Jeu hai ina cohorta d'offiziers senza schuldada. Primo ston ils cantuns surprendre igl engaschament sez; secundo vegnan ils battagliuns reducî da 9 sin 6 compagnias e quei sminuescha ils offiziers per ina tiarza. Jeu hai lu 4 regiments a 3200 umens ni ca. 12000. Ils cantuns ston recrutar ils regiments e mantener els complets; dentont sundel jeu d'accord, che ils cantuns stoppien buca furnir pli che 3000 umens ad onn (ed en cass d'ujarra 4000 umens). Ils 28 de Mars 1812 ha la Svizzeria stoviu suttascriver il niev pact de capitulaziun, ed ils cantuns han repartiù las obligaziuns suenter populaziun. Il Grischun ha reclamau, che la dumbraziun dil pievel de 1803 detti en memia bia populaziun, e la Dieta federala ha renconoschiu quei: La regenza grischuna ha lu il Matg 1812 ordinau, $\frac{2}{3}$ dils recruts hagian las vischnauncas de furnir a proporziun dils umens, habels de portar las armas (da 16—60 onns). Tut quei sin fundament d'ina nova dumbraziun de 1810. Vischinadis, che furneschan buca ils umens tochen ils 31 de Schaner 1813, pagan in castitg de 3 Louisdors. Las vischnauncas deigien tras premis ed auters remiedis encurir d'engaschar la gleut, ed ils cuosts deigien ei reparter $\frac{2}{3}$ silla rauba ed $\frac{1}{3}$ sils umens habels de purtar las armas. Desertescha in, sche ei la vischnaunca responsabla e sto remplazar el. Trun, Schlans

e Fetan han el Cussegl grond se lamentau, che ins hagi cargau ad els malgest l'obligaziun e han anflau udida. Il cantun ha stoviu sorprender 30,000 francs expensas. Las vischnauncas havevan de furnir (1812) 99 umens ni sin 200 umens in:

Vischnauncas	Diember dils umens de 16-60 onns	Sin 200 umens	Compensaziun en daner: renschs e rizzers
Mustér	236	1	(21.36) 13.48 a Medel 7.48 a Trun
Sumvitg 262 } Tujetsch 264 }	526	3	(44.24) 26.24 da bien de Breil, 18.— dil Cantun
Medel	177	1	(13.48) da bien de Mustér
Trun	187	1	(7.48) da bien de Mustér
Breil	244	1	(26.24) de pagar a Sumvitg e Tujetsch
Uors l./F. 106 } Rueun 90 }	196	1	(2.24) da bien de Siath, Andiastr, Pigniu, Sevgiein e Lax
Sursaissa 190 } Schlans 23 }	213	1	(7.48) de pagar al Cantun
Il Cantun entir	20,058	99	

En Russia.

Avont che quellas ordras passien en vigur, era l'ujarra denter la Frontscha e la Russia gia rutt'ora. Alexander I della Russia se senteva stridaus tras l'annexiun d'Oldenburg, che apparteneva a siu quinau, ed ultra de quei domondava Napoleon, che la Russia siari il commers cun ils Inglès entras immens dazis e sclaudi ils bastiments neutrals ord ils ports de mar russ. Al-l'entschatta digl onn 1812 ha Napoleon clomau ensemen tut las armadas dellas tiaras affiladas e subditas, en tut ca. 600 000 umens cun 1200 canuns. Ils 4 regiments svizzers ein quella gada vegnî unî. Nus havein raquintau, co il colonel Ragetti ei marschaus ord la Calabria a Piacenza. Leu ha el sin comond de surengiu formau dus battagliuns d'elita, e gia suenter 5 dis eis el marschaus cun 1382 umens sur il Simplon. Da leu anora han 250 umens astgau visitar lur familias ed ein lu fideivla-mein se presentai a Besançon. (300 umens eran restai a Turin e 700 a Piacenza). Sin via sur Thonon, Genevra e Besançon

han ei puspei demussau, che els vegnien ord la tiara dil vin: mintgin ina buot senza funs, di in rapport. A Stettin ei igl emprem regiment vegnius retscharts dal 2., 3. e' 4. cun gronda legria. Napoleon ha silsunter sils confins della Pologna inspectau tuts quater regiments; els appartenevan all'armada d'Oudinot. Colonel Ragetti ha cun quella caschun retschiert la crusch della legiun d'honor, „ina decoraziun, che el sco ver bab de siu regiment havess daditg giu meritau“. Ils 23 de Cercladur han ils Svizzers passau il Niemen; treis dis e treis notgs ha l'armada de Napoleon duvrau per ira sur las treis puns a Kowno. Il secund corp d'armada (sut Oudinot) ei s'avanzaus sur las rivas della Wilia encunter Janow, Napoleon sez e l'armada principala encunter Wilna. Als Pruss havevan ils Franzos tralasciau mo ils êgls de bargir e la bucca de smaedir; il gediun della Pologna voleva Napoleon buca stridar, ed els fagevan lur bunas fatschentas cun la schuldada. Il viadi mava tras planiras immensas, palius, êrs ed uauls; la notg se rimnava la schuldada el bivuaic entuorn gronds fiucs. Gleiti ha in temps de plievgia e dracca entschiet; il paun era gia suenter 15 dis rars. Sillas rivas della Düna ha il combat cun l'armada russa sut Wittgenstein entschiet, ed ils 27 de Fenadur ei Oudinot entaus el marcauet de Polocz. Ils Russ havevan pertut spogliau e devastau las contradas, e l'armada franzosa vegneva malamein provientada; ella viveva principalmein della rapina ni dil marodar; ina tiarza della compagnia mava a marodar e vegniva cun frina, carn, caschiel, vinars, mèl e sal en quartier; mo tut-tina stoveva la truppa p. e. ensalar la broda cun purla de sittar. La collerina ha lu gleiti priu sur maun, e buca tuts surportavan in remiedi sco ei duvravan lu, ina mischeida de peiver, canella, nuschi miscat e vinars. Gia en l'emprema battaglia de Polocz (ils 17 e 18 d'Uost) han era ils Svizzers, p. e. igl II regiment giu grondas sperditas. Da 1700 survevan mo 1200. Ragetti era vegnius cun 1927 umens sul Rhein e dumbrava aunc 1063. Il capitani Donatz era grev malsaus della collerina. Mo da miez October stava el alla testa de ses grenadiers, ed en quels dis han ils pli stermentus combats entschiet. Ils grenadiers digl emprem regiment han giu l'emprema lutgia sil sonteri da Ropna. Pliras uras han els battiu um encunter um cun bajonetta e cul calcogn della buis en schi stgira notg, che ins stoveva palpar

l'in l'auter per saver, sche ins hagi amitg ni inimitg en mauns. Finalmein ein ei ruts atras igl inimitg, che aveva tschinclau els. Cun spada e buis han ei rut via sco liuns furibunds; mo la mesadat dils grenadiers schascheva sil sonteri per il davos ruaus. El camp han ils auters regiments retschiert ils survivents per part communtai tochen tier larmas. Tutta notg ha ei regiu ina stermentusa irritaziun, e biars han quella notg priu comiau in de l'auter, perschuadî che els mondien en in Marignano. Offiziers e schuldada havevan il sentiment: il di de damaun decida sur nossa veta e sur nossa honor, ed ei han s'empermess sontgamein: nus volein salvar la honor d'in fideivel bien schuldau, la honor de nossa patria e nos perdavons, pli bugent mein nus tuts alla mort, che dar zanur a nossa naziun e nossa patria. Cun tals plaids han ils umens vegliau entuorn ils fiucs el bivuaç de Polocz. Da l'auter maun egl uaul campavan 40000 Russ. La damaun dils 18 d'October (1812) ei en la divisiun Merle, alla quala ils Svizzers appartenevan, il commond vegnius repetius: mo retener igl inimitg da maun *dretg* della Polota (flum lateral della Düna), dil reminent survir de reserva per la battaglia ella planira da maun *seniester* della Polota. Ils Svizzers vevan ordras d'evitar in grond combat e perquei se retrer davos ils rempars, aschi gleiti sco igl inimitg vegni ord igl uaul. Ils voltigeurs digl I e II regiment han attaccau e battiu tochen las 3 suenter miezdi. Lu han 15000 Russ attaccau; las ordras eran emblidadas, in spert de valerusadat tschaffa nos compatriots, omisdus regiments s'avonzan en lingua, dattan fiuc, ston se retrer, mo el pass ordinari, sco sche ei se tractassi d'in exerceci. Tuttenina tuna il commando: halt, se remetter en front! ed ina nova salvia mazzacra igl inimitg. Sin quella moda han ils campiuns manuvrau sut Ragettli, ed il general Merle ha admirau els e detg: Han quèls schanis il giavel el venter; els manuvreschan, sco sche ei fuss buca da detschiert. Il commond de se retrer davos ils rempars han ei suondau per la secunda gada: il III e IV regiment han ussa attaccau, per levgiar il return als compatriots, mo avont lur retirada han ei aunc inagada experimentau lur vegl rezept: l'attacca cun bajonetta e calcogn buis. Ils tamburs han schumbrau l'attacca, ed ils umens ein se bess sco liuns sils Russ, ed um encunter um ha ei dau ina terribla sgarrada; ils Russ ein ungtî, mo lur ca-

valleria (cosacs e husars) ein vegni en agid, ed ils Svizzers han strusch giu temps de serrar las lingias (en carré). Suenters ina salvia dils voltigeurs ein ils Svizzers returnai encunter ils rempars. Ils grenadiers han pertgirau il return. Aunc diversas gadas han ils regiments stoviu se volver, ed entschavent las forzas ed ils umens a muncar, grescha Ragettli: Stei fermes e buc untgî, mes umens! Per la davosa gada han ils regiments bess igl inimitg ed ein returnai. Ei era notg, mo leu ora sil camp suspiravan biars camerads blessai. 200 umens ein se redunai ed ira ora, per spindrar ils agiens dils cosacs. 250 umens han ei portau el spital ed ell'ambulanza. 8 uffiziers e 250 umens della schuldada eran morts; 25 uffiziers e 380 umens blessai, denter quels dils pli valerus Grischuns, litinent Balt-hasar Bundi e Christoph Castelberg de Glion. Murezzi Arpagaus de Cumbel ei morts suenter la battaglia; a Marca era blessaus.¹⁾ Il III regiment aveva la sera dils 17 d'October giu in ferm combat a Cotiani, e Donatz aveva leu menau ses grenadiers; quella truppa era perquei arrivada per allas treis suenter miezdi a Polocz. La notg ei stada ruasseivla. Ils 19 ha l'armada franzosa stoviu ceder ord Polocz; Wittgenstein aveva grond renforz. Era quella retirada han ils Svizzers stoviu pertgitar cun grevs combats. Ils 4 regiments dumbravan ensemen mo 1300 umens. Ils blessai han anflau en ils mauns dils Russ in megler tractament che pli bauld en Spagna. Il medem di (ils 18 d'October) aveva Napoleon bandunau Moscau, e nos regiments han priu la via a Borissow sillas rivas della Beresina. Ei era gia gronda ferdaglia, las puns sur la Beresina eran destruidas, igl inimitg pertgirava cun grondas forzas las rivas.

¹⁾ Il plevont Christ. Parli de Flem ha 1813 el cudisch della pleiv fatg la commuentonta remarca: „Parli, Ambrosi ist nach einem Brief vom Jacob Felscher den 18. October 1812 in der schrecklichen Schlacht bei Polotzk in Russisch-Polen um sein teures Leben gekommen. Er ist mein lieber Sohn gewesen und ist der erste von Flims, der in der Schlacht umkam. Die andern sind bis dato an Krankheiten gestorben. Meiler, Luzi, Wachtmeister, ist in der Schlacht von Polotzk verwundet und gestorben, laut Brief von Lieutenant Hercules Ragettli, im 38. Jahre. Schlipfer, Jon, (Schrepfer?) 1. Schweizer-Regiment, ist auch in der Schlacht zu Polotzk umkommen, laut dem Bericht des Jacob Felscher, 27 Jahre. Jehli, Curt, Wachtmeister ebenso, 30 Jahre.“

Quellas ed autras notizas hai jeu d'engraziar alla benevolientscha e premura de *Signur plevont Th. Caveng a Flem.*

Napoleon haveva mo 40 000 umens, ils Russ 100 000. Mo ils Franzos havevan pitiu della ferdaglia. Napoleon ha aunc decorau Ragetti, mo quei colonel era en ina vegliadetgna, che il carstgaun sa buca resister a tals strapaz, ed a Borissow eis el staus anavos. Offiziers e schuldada volevan buca bandunar el e han s'offeriu de transportar el, mo el ha respondi: Vus haveis d'emplenir autras obligaziuns, vegnis vus sur la Beresina, sco jeu sperel, sche se vesein nus gleiti. Tenor in rapport a Bern haveva Ragetti fatg tuts sforz, per evitar la sventira dell'armada; el era malgrad l'aulta vegliadetgna pertut, nua che la honor domondava. Ragetti ha suondau l'armada; a Kaun spel Niemen ha ins viu el mal malsauns; suenter para el esser curdaus els mauns dils cosacs.

Arrivont Oudinot silla riva seniastra della Beresina, stava in armada russa de mintga maun, prompta de batter. Il general Victor ei se mess encunter l'armada de Wittgenstein da maun seniester, dentont han ils pontoniers construiu pli ensi a Studianka duas puns, Oudinot cun ils Svizzers ei marschaus igl emprem sura vi. „Viva gl'imperatur“, han els griu, defilont sper Napoleon ora. Napoleon ha domondau Merle, il divisionari dils Svizzers: „Essas Vus contents dils Svizzers?“ E Merle ha respondi: „Ge, Sire, sch' ils Svizzers attaccan cun tonta vigur, sco els san resister agl inimitg, vegn Vossa Majestat ad esser satisfatga“. „Ge, jeu sai quei“, di Napoleon; „quei ei brava schuldada.“ La pli greva obligaziun doveva gest se mussar als Svizzers da l'auter maun della Beresina. Els dovevan alla testa attaccar ils Russ de vart dretga della Beresina e better els anavos il liung dellas rivas giu, per tener aviert las puns e la via a Zembin e Wilna. Tut lur carrs cun proviant, muniziu e resti havevan ei stoviu bandunar da l'auter maun a Borissow. Els han mess il sac sut a tgau, ein se stendî ora silla neiv, la buis en bratsch e spetgau catschar dis. Il thermometer mussava quella notg dils 26 sils 27 de november — 12° R. La damaun schaschevan tuts sut miez bratsch neiv. Ils offiziers han tutta notg vegliau sin peis sper lur umens. Il di suondont han ils Russ terglinau d'attaccar, cartent adina, che ils Franzos vegnien a batter da maun seniester. L'armada franzosa mava dentont sur las puns en stermentus embrugls; tschiens e tschiens morts e blessai da mintga maun dellas rivas. ell' aua in entir insla de

baras. Ils 28 ei general Victor se retratgs da maun seniester encunter la pun; ils Russ han da maun dretg attaccau Oudinot ed ils auters corps d'armada. Allas siat della damaun stavan ils regiments prompts; cheu se volva Blattmann, che remplazzava Ragettli, tier litinent Legler de Glaruna e roga el ded aunc inagada intonar il hymnus, che els havevan aschi savens cantau en tuttas tribulaziuns de lur veta. Legler intonescha quel en la melodia d'in vegl „Pangue lingua“, e gleiti statan tuts nos compatriots entuorn el e contan ils commuentonts vers:

Unser Leben gleicht der Reise
Eines Pilgers in der Nacht;
Jeder hat auf seinem Gleise
Vieles, was ihm Kummer macht, etc.

Ils uffiziers han dau in l'auter il maun ed engirau, de buca s'occupar de morts e blessai; la honur de brava schuldada deigi esser lur solet pertratg.¹⁾

Strusch han els giu finiu la canzun, sche schulan las ballas de canuns sur il tgau ora, ed ils meglers tiradurs russ ord igl Ural ed ord la Sibiria penetreschan atras gl'uaul. Blattmann croda. Ils Russ sforzan, per arrivar viers las puns ed interromper la via a general Victor e tutta bagascha. Ils Svizzers battan sco herox: els domondan d'astgar attaccar cun bajonetta; ils tamburs battan l'attacca, e Donatz alla testa digl'emprement regiment, s'avonzan las lingias e bettan ils Russ anavos. Sis gadas repetan els quellas attaccas, laschont morts e blessai sil camp de battaglia. Suenten il stermentus combatt ei. Merle se volvius tier la pintga roscha e ha detg: „Bravs Svizzers, Vus meriteis tuts la crusch della Legiun d'honor.“ Bundi, Salis-Seewis, Ambrosius Sprecher ed auters han retschiert ella.

Ils 29 ha Oudinot survegniù ordras de se retrer encunter Wilna suenter a quella stermentusa caravana, che era fugida sur las puns della Beresina e sur la via a Wilna. Il general Maison doveva proteger la retirada, ed ils Svizzers stavan ussa sut siu commando. Vesent quei triep ded umens aunc vonzai da quater bials regiments, ha il general stoviu batter cun las

¹⁾ Els havevan il sentiment, che las trestas relaziuns della patria domondien in sacrifici per mantener l'indipendenza viers Napoleon aschi lunsch sco pusseivel. Nagin ha en tals moments patertgau de smaledir quei um, che haveva portau quei mal.

larmas. Ils Svizzers havevan piars 9000 umens. Mo il tierz regiment haveva aunc 60 umens, che stavan raspai entuorn lur bandiera. Donatz ha menau ils Svizzers sur la via a Wilna, ed en ils grevs combats cun ils Russ, che eran adina sils calcogns. A Wilna haveva Napoleon immensas provisiuns de maglias e muniziun; èra ils blessai de Polocz eran, aschi lunsch sco els savevan far viadi, vegni transportai en quei marcau. Ils Grieschuns han anflau cheu in de lur compatriots sco patissier; quel ha dau albiert a biars blessai e malsauns, mo ils 10 de December ein ils Russ penetrai el marcau, e tgi che ha podiu, ha continuau la fugia. Ils gediun, che havevan, per far fatschentas, priu biars blessai en quartier, han ussa bess quels ord de fenestra ni mazzacrau els. Aschia han biars piars la veta. Arrivai sil territori della Prussia, ein ils Svizzers vegni retscharts megler ch' ils Franzos; els han pertut anflau agid e commiseraziun. Tuttas truppas havevan survegniu ordras de se rimnar ella fortezia de Cüstrin. Da leu anora ein ils divers corps marschai encunter il Rhein; la Prussia tractava in'allianza cun la Russia. Ils 6 de Mars 1813 ei igl I regiment marschus en siu quartier a Metz: 10 offiziers e 49 umens. Il pievel, che haveva viu partent in losch regiment de 2000 umens, era commuentaus tier larmas, vesent quels paucs sco las ruinas d'ina stermentusa catastrofa. Hercules Ragetti, il litinent, era vegnius blessaus ella battaglia sper la Beresina, mo haveva podiu mitschar tochen a Königsberg el spital. Christoph Castelberg de Glion, blessaus a Polocz era morts a Wilna; Gion Gilli A. Casaulta de Lumbrein era curdaus sper la Beresina, e siu bab ha igl emprem de Matg rugau de termetter sias caussas, principalmein la crusch de honor, che Napoleon haveva dau ad el a Paris. Il litinent Conradin de Caprez era vegnius blessaus sil retuorn viers Marienberg en il bratsch dretg; el ha pli tard piars quel a Paris. Gilli Michèl Vinzens de Schlans haveva menau in detaschament a Cüstrin, leu ha el per temps commondau il depot e ha cheutras saviu vegnir en possess de quater cavals. Cun siu amitg Zimmerli ord igl Aargau eis el se mess sin via cun carr e cavals. Mo els eran adina alla fin d'ina stermentusa caravana de carrs cun blessai, malsauns e mez schelai. Lur viturin ha voliu vargar ils auters; il carr ei se derschius, ed ils cavals ein fugi egl uaul; suenter denovamein haver mez sut ils cavals,

ein els ira el vitg vischinont, nua che in miedi ha ligiau lur plagas; lu ein ei se mess denovamein sin via. Cun quels cavals de requisiziun e per part sin agien quen ein ei arrivai a Berlin, stai leu in di e silsuenter viagiài a Magdeburg el spital militer. Il tractament era cheu fetg buns, omisdus ein se restabili ed ein lu returnai a Landau en lur quartier.

Ils regiments svizzers han survegniu bia recruta, ed ord quella ed ils survivents ein en stagl de quater regiments quater battagliuns vegni formai (I Rösselet, II de Riaz, III Bucher, IV Bleuler). Entras in decret de Napoleon dils 7 d'Avrel 1813 ein quels battagliuns vegnî ad Utrecht en Holland e han formau „ina mesa brigada helvetica“, appartenent all'armada de Molitor. Hercules Ragettli era sutlitinent dils grenadiers de Rösselet, Bundi litinent dils grenadiers dil secund battagliun. Auters Grischuns eran per part a casa, per part aunc buca restabilî. Il (III) battagliun Bucher ha igl Avrel 1813 stoviu marschar encunter ils insurgents a Leyden, e Bleuler ha ils 14 de Cercladur survegniu il command (de marschal Berthier, successur de Lannes) ded ira a Groningen en Friesland; leu commandava il general Belaire, sut il qual ils Svizzers (d'Affry) havevan battiu en Andalusia (1808). Quei battagliun surveva de garnischun era sin las inslas e sco escorta de transports d'ujarra tochen a Bremen e Hamburg.

Ils engaschaments furnevan aunc memia paucs umens, e l'ujarra encunter la Russia e Prussia domondava novas forzas, Talleyrand ha en num de Napoleon domondau en ina 7000 umens, per rabbitschar mintga regiment sin quater battagliuns. Quella armada voleva el sin la fin d'Uost (1813). Il landammann Reinhart ha claramein respondiù: Na, quei ei nunpusseivel. Napoleon aveva serrau in armisteci cun ses adversaris; mo ils 12 d'Uost ei quel ius alla fin; l'Ingheltiara e l'Austria ein se messas tier la Russia e Prussia. Igl I, II e III battagliun ein vegni inspectai ad Amsterdam e spedî a Minden e da leu a Bremen sco garnischun. Ils 13 d'October 1813 ei il general Tettenborn arrivaus e ha tschinclau il marcau. Gia ils 15 d'October han ils Svizzers stoviu signar la capitulaziun ed ein vegni transportai sul Rhein a Wesel. En quels dis ei la catastrofa de Leipzig vegnida sur Napoleon e sia retirada sur il Rhein. Igl I battagliun (Rösselet) ei ils 28 de Dezember marschaus a

Xanten e ha surviu sut Macdonald a Geldern, Neuss, Lüttich e Namur ed ei finalmein arrivaus a Maastricht en garnischün. Cheu ha el all'entschatta d'Avrel 1814 survegniu las novas dil return de Luis XVIII, e havent Napoleon renunziau al tron, han ils regiments pertut priu la cocard'alva. Quei ei era daventau el depot dil Il battagliun a Schlettstadt, nua che Jul. de Capol commandava. Bleuler haveva aunc giu grevs combats ella defensiun dellas fortezias confidadas. Ils 15 d'Avrel 1814 ha la Dieta federala declarau, che tuttas obligaziuns viers Napoleon hagien calau, las truppas en survetsch franzos deigien evitar il combat encunter ils alliai ed obedir alla nova regenza. Il Fenadur 1814 ei la nova garda dils 100 Svizzers vegnida formada.

Ils 10 de Mars 1815 ein a Bern las novas arrivadas, Napoleon seigi returnaus d'Elba. Sias emprovas de surmenar ils quater battagliuns tier il tradiment viers Luis XVIII, ein stadas quasi senza success. Denter il offiziers ei mo il litinent Hercules Ragetti ius vi tier il colonel Stoffel ed ils partisans de Napoleon. La Dieta federala ha clomau a casa las truppas e formau en Svizzeria quater battagliuns, che ein vegni termess sils confins duront il davos combat de Napoleon culs alliai. En medem temps ha la Dieta federala exprimiu sia legria sur il sentiment de honor de sias truppas a Paris. Ella ha ils 12 d'October 1815 decorau offiziers e schuldada ad Yverdon cun la medaglia de

fideivladat e honor.

